

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

**Analýza faktorů selhání chlapců adolescentního
věku**

**Analysis of Factors of Social Failure of Adolescent
Boys**

Mgr. Roman Klinger

Praha 2009

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval všem, kteří se zasloužili o vznik této práce. Především děkuji své vedoucí diplomové práce paní prof. PhDr. RNDr. Marii Vágnerové, CSc. za její odborné vedení, za podnětné připomínky a za inspiraci při vypracovávání této práce. Dále bych rád poděkoval za cenné rady a zkušenosti z praxe mému kolegovi z řad odborných vychovatelů ve výchovném ústavu, panu Mgr. Robertu Linhartovi. V závěru bych chtěl také poděkovat mé přítelkyni Kateřině za její trpělivost při mém dlouhodobém vypracovávání práce a za pomoc s technickými úpravami.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Analýza faktorů selhání chlapců adolescentního věku“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne: 6.4.2009

Anotace

V této diplomové práci se zabývám sociálním selháním chlapců adolescentního věku. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části podrobně vymezují pojem adolescence, identitu mladistvých, socializaci těchto adolescentů a sociální selhání. Kapitola Adolescence je zaměřena na samotný vývoj tohoto období, hovoří o tělesné proměně, emočním vývoji, apod. V kapitole Identita najdete definici identity a vztahové vlastnosti mladistvých. V Kapitole Socializace jsou uvedeny normy chování, dále potom začlenění jedinců do vrstevnických skupin a nebezpečí některých extremistických skupin. Kapitola Sociální selhání hovoří o poruchách chování či osobnosti, dále o negativním vlivu alkoholu a drog na mladistvé a v závěru o delikvenci, kriminalitě adolescentních chlapců a jejich cestě do výchovných ústavů. V praktické části najdete analýzu faktorů selhání chlapců adolescentního věku. Jsou zde uvedeny tři grafy, které poukazují na okolnosti, které mladistvé chlapce přivádějí do výchovného ústavu. V praktické části je také uvedena ilustrační kasuistika typického klienta výchovného ústavu.

Annotation

In my diploma thesis I deal with social failure of adolescent boys. The work is divided into theoretic and practical part. In the theoretic part I describe in detail the term of adolescence, the identity of juveniles, socializing of these adolescents and social failure. The chapter **Adolescence** is focused on the development of this period, talks on physical change, emotional development etc. In the chapter **Identity** we can find the definition of identity and relation features of adolescents. In the chapter **Socializing** the standards of behaviour, incorporation of individuals into coeval groups and the danger of extremist groups are presented. The chapter **Social Failure** deals with defects of personality, behaviour disorders, then with the negative influence of alcohol and drugs on young people and finally with delinquency, criminality of boys and their path to educational institutes. In the practical part we can find analysis of factors influencing social failure of adolescent boys. There are three charts showing the circumstances that bring the adolescent boys into a custody centre. Also the illustrative casuistry of the centre's typical client is presented in this part.

Klíčová slova

Česky

Adolescence, analýza, výchovný ústav, selhání, drogy, alkohol, kriminalita

English

Adolescence, analysis, youth custody centre, failure, drugs, alcohol, criminality

Obsah

ÚVOD.....	7
1 ADOLESCENCE.....	9
1.1 Vymezení pojmu	9
1.2 Tělesná proměna.....	10
1.3 Vývoj myšlení a paměti	11
1.4 Emoční vývoj	11
2 IDENTITA	13
2.1 Definice identity	13
2.2 Vztah k vlastnímu Já	15
2.3 Vztah k druhým	18
2.4 Vztah k rodině	18
2.5 Vztah ke škole	22
3 SOCIALIZACE	24
3.1 Normy chování	24
3.2 Vrstevnické skupiny	25
3.3 Extremistické skupiny	27
3.3.1 Anarchismus	27
3.3.2 Nacionalismus.....	27
3.3.3 Fašismus	28
3.3.4 Nacismus	28
3.3.5 Komunismus	28
3.4 Hudba a mládež	29
4 SOCIÁLNÍ SELHÁNÍ	30
4.1 Poruchy sociálních vztahů	30
4.2 Poruchy osobnosti	33
4.3 Poruchy chování	36
4.3.1 Neagresivní poruchy chování	37

4.3.2	Agresivní poruchy chování	40
4.4	Drogy a alkohol	41
4.5	Specifikace některých drog	47
4.5.1	Konopí - marihuana	47
4.5.2	Pervitin – methylamfetamin.....	48
4.5.3	Heroin	49
4.5.4	LSD.....	49
4.6	Delikventní chování a kriminalita	51
4.7	Diagnostické a výchovné ústavy	53
5	PRAKTICKÁ ČÁST	56
5.1	Faktory ovlivňující sociální selhání chlapců adolescentního věku	56
5.1.1	Úvod	56
5.1.2	Cíl průzkumu	56
5.1.3	Charakteristika zkoumané skupiny	57
5.1.4	Hypotézy.....	58
5.2	Analýza získaných výsledků	59
5.2.1	Faktory, které vedou adolescentní chlapce do výchovného ústavu	59
5.2.2	Nejčastější drogy zneužívané klienty výchovného ústavu	61
5.2.3	Frekvence nejčastěji zneužívaných drog:	62
5.3	Ilustrační kasuistika typického klienta výchovného ústavu	64
5.4	Závěr analýzy faktorů selhání chlapců adolescentního věku.....	65
	ZÁVĚR	66
	POUŽITÁ LITERATURA.....	71
	SUMMARY	74

ÚVOD

Ve své diplomové práci se snažím analyzovat faktory sociálního selhání chlapců adolescentního věku. Chlapců, kteří svým chováním vyčnívají nad normu dnešní společnosti a končí mnohdy v diagnostických a výchovných ústavech mládeže. V úvodní části nejdříve vymezuji pojem adolescence a kritéria vývoje v tomto věku.

V práci se zabývám otázkou, jak je možné vůbec charakterizovat samotnou adolescenci a její období, chování v tomto věku a přístupem adolescentních chlapců k životu. Adolescence je považována za jakýsi pomyslný most mezi dětstvím a dospělostí.

V teoretické části se dále dostávám k otázce získání identity v těžkém období adolescence a celkovým průběhem života dospívajících. Jsou zde vymezeny vztahy k rodině a k vrstevníkům, se zaměřením na chlapce, kteří se následně dostávají do výchovných ústavů.

Teoreticky se také zabývám poruchami osobnosti a poruchami chování. Těchto poruch má každý klient výchovného nebo jen diagnostického ústavu či dětského domova, což u mnohých předchází, více. Začíná to útekami z domova, záškoláctvím, pokračuje různými výtržnostmi, požíváním alkoholu, zneužíváním drog, krádežemi a jinými závažnějšími kriminálními činy.

Zachytit však veškeré aspekty toho proč se tito mladiství chlapci dostávají za své chování do příslušných zařízení je prakticky nemožné. Příčin je u každého více a samozřejmě bychom měli v první řadě začít u rodiny, školy a vrstevnických skupin, kde jedinci tráví nejvíce času. Jaký vliv na ně rodiče měli od malička, jak se jim věnovali a jak se snažili u

těchto dětí například jen vlastním příkladným chováním předcházet poruchám v chování, apod.

Samozřejmě je nutné brát v potaz, že není možné v jedné diplomové práci pojmout veškeré aspekty daného tématu, poněvadž některá podtémata by se mohla stát samostatným tématem další diplomové práce. Proto se některých témat dotýkám jen okrajově a zaměřuji se především na to, jak je možné, že nemalé procento adolescentních chlapců končí v diagnostických a výchovných ústavech mládeže. Mnohdy ani tato výchova jim nepomůže najít cestu k „normálnímu“ životu v dnešní společnosti a v mnoha případech tito mladí lidé končí po velkých prohřešcích v kriminálech.

Praktickou část jsem zaměřil na příčiny toho, proč se mladiství dostávají do výchovných ústavů

Zabývám se ověřováním faktorů, které přispívají k rozvoji nežádoucího chování a k umístění adolescentních chlapců do výchovného ústavu.

Dále se v praktické části snažím analyzovat faktory související se zneužíváním alkoholových a nealkoholových drog, které se objevuje u většiny klientů výchovného ústavu. Dílčím cílem je analýza nejfrekventovanějších drog, které chlapci, přicházející do výchovného ústavu, užívají.

1 ADOLESCENCE

1.1 Vymezení pojmu

Adolescence je období dospívání a řadíme ji do druhého desetiletí lidského života. Termín adolescence pochází z latinského slova adolescencere – dorůstat, dospívat.

Mnoho psychologů se liší v konkrétním časovém vymezení tohoto období. Dle těchto odborníků můžeme však adolescenci rozdělit na pubescenci - 11 až 15 let věku a adolescenci - 16 až 20 let, někdy až 22 let. Vágnerová ve své knize Vývojová psychologie adolescenci rozděluje na ranou adolescenci (11 až 15 let) a pozdní adolescenci (16 až 20 let). (Vágnerová, 2005)

V prvním období je nejdůležitější především tělesné dospívání. Ve druhém potom spíše dosažení osobní autonomie, přijetí role dospělého či dokončení vzdělání, i když dnes je trend dokončení vzdělání spíše oddalovat. Mladí lidé v mnoha případech pokračují dále studiem na vysoké škole nebo vyšší odborné škole, apod., čímž oddalují také přijetí role dospělého.

Trvalou charakteristikou adolescence zůstává, že je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Ve srovnání s obdobím dětství jde o výraznější rozvíjení základních schopností člověka. Vývojové změny se dají klasifikovat na biologické, kognitivní, psychosociální a emocionální.

Dnešní dospívající se snaží co nejrychleji zapomenout na dobu dětství a přiblížit se tak rychle dospělým. Chtějí v největší možné míře získat nová práva, ovšem povinnosti tak rychle nevidí.

Podle Eriksona je dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem o své pozici ve společnosti a pochybnosti o sobě samém. Adolescenti se snaží poznat hlavně každý sám sebe a především druhá fáze adolescence je zaměřena na hledání a rozvoj vlastní identity. Chtějí se co nejvíce osamostatnit a být co nejméně závislí na rodičích. Snaží se najít sobě rovného partnera a ten jim má pomoci právě při nezávislosti na rodičích. V adolescenci přichází proměna těchto partnerských vztahů i v oblasti erotiky, oba se snaží dát více tomu druhému a nemyslí jen sám na sebe. V tomto věku dochází většinou také k prvnímu pohlavnímu styku.

Adolescence je mezidobím, kdy se biologicky dozrálý jedinec učí být dospělým a svébytným v plném smyslu slova – nabývá potřebné zkušenosti, získává patřičné postavení, kvalifikuje se a legitimuje jako občan. (Helus 2004)

Adolescenci můžeme také pojmut jako určité období postupného zklidňování a vyjasňování životní orientace. Ovšem právě ve vyjasňování životní orientace může být v tomto období problém, pokud jedinec nezvládne úkoly a povinnosti, které úzce souvisí se vstupem do období dospělosti, může spadnout do velkých krizí, které začne řešit po svém a toto řešení nachází v mnoha případech v závislosti na drogách, alkoholu, hracích automatech, sektách, apod.

1.2 Tělesná proměna

Tělesná proměna je významným signálem dospívání. Adolescenti tuto změnu velmi prožívají, dochází zde především k růstu postavy, proměně proporcí, ke změně funkce pohlavních orgánů, apod. Každý jedinec může tyto proměny přijímat s jinými psychickými někdy až drastickými

důsledky. Drastickými proto, že mohou mladého člověka velmi překvapit, někdy až šokovat.

1.3 Vývoj myšlení a paměti

K proměně způsobu uvažování dochází především v rané adolescenci. Zatímco v mladším školním věku šlo o uvažování, které bylo spojeno především s poznáváním světa, dospívající uvažuje o tom, jaký by tento svět měl být. Realita je pro ně pouze jednou variantou z množiny možných. (Vágnerová 2005)

Podle Keatinga (1991) lze typické znaky způsobu myšlení dospívajících shrnout do několika bodů:

- Připouštějí variabilitu různých možností
- Dovedou uvažovat systematictěji
- Dovedou experimentovat s vlastními úvahami

1.4 Emoční vývoj

Hormonální proměna, která v období dospívání probíhá, přináší u každého jedince trochu jiné emoční prožívání. Mládež bývá v tomto období přecitlivělá, v mnoha případech reaguje podrážděně, apod.

Hormonální změny dělají v těle adolescenta úplné divy. Je to smršť pocitu úzkosti přes rozpaky až po nádherný pocit hrdosti. Dospívající dívka má strach, aby se jí nehoupala prsa, nebo ještě hůř, že se nebude mít co houpat. Dospívající chlapec se děsí, že bude mít spontánní erekci zrovna ve chvíli, kdy ho učitel zavolá k tabuli a všichni budou řvát smíchy.

Emoční reakce bývají u dospívajících s dřívějším obdobím nesrovnatelné, nápadité, z pohledu okolí až neuvěřitelné. Mnoho rodičů, kteří si myslí, že své dítě dokonale znají, se chytá v tuto dobu za hlavu a myslí si, že jejich dítě snad není normální.

Vlastní pocity v mnoha případech bývají i pro samotné adolescenty velmi překvapivé a nevědí jak se s nimi vypořádat. Reagují na své pocity jako na něco, co je velmi obtěžuje a proto také jednají mnohdy podrážděně. Svým pocitům jsou ale ochotni věnovat velkou pozornost a snaží se o nich pečlivě uvažovat.

Emoční egocentrismus je podobný vztahu k vlastním myšlenkám, dospívající bývají přesvědčeni, že nikdo jiný nemůže mít tak intenzivní prožitky, věří, že jejich pocity jsou výjimečné. Bývají uzavřenější a více zaměřeni na své prožívání, lze říci, že jsou introvertovanější, než byli dříve. (Vágnerová 2005)

Mnohem více než v dřívějším období adolescenti také přichází k **negativním emocím**, mají větší prožitky smutku, zlosti, často hodně věcí odsuzují. Mnohdy také negativně reagují sami na sebe, působí s celkovou nejistotou a s nevyrovnaností. Proto také reagují přecitlivěle na projevy jiných lidí. Nejčastější v těchto případech jsou negativní reakce na jakékoliv slova ze strany rodičů či jiných autorit.

Dospívající také často a rádi unikají do světa fantazie. Rádi se odpoutávají od reality, a to hlavně v době, kdy situace vyžaduje rychlé řešení.

Ke konci období adolescence dochází k určitému ustálení emočních prožitků. Jedná se o hormonální vyrovnání a stabilitu. Dle Macka tuto fázi lze označit jako **období vystřízlivění**, kdy nadchází realistické období mladé dospělosti. (Macek 1999)

2 IDENTITA

2.1 Definice identity

Identitu můžeme definovat jako **totožnost člověka** či **sebeuvědomění člověka**. Pokud bereme sebeuvědomění v období dospívání, většina odborníků se shoduje v tom, že právě v tomto období je řešení vlastní identity velmi akutní.

Erikson považuje ujasňování vztahu k sobě a hledání vlastní identity jako hlavní úkol období adolescence. Dospívání popisoval jako konflikt mezi potřebou integrace sebe samého a potřebou vyrovnat se s nejasnými požadavky společnosti tak, aby byl adolescent schopen najít a akceptovat svoje vlastní místo a hodnotu jako člen tohoto společenství. (Erikson 1968)

Rozlišujeme **osobní a sociální aspekt identity**. U osobního aspektu mluvíme především o čerpání z intimní sebereflexe a sebehodnocení. Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Odpovídá na otázku kdo jsem, já jsem já. V případě sociálního aspektu identity se jedná o začlenění do společnosti, případně do času, ve kterém jedinec žije. Odpovídá na otázky „kam patřím“, „čeho jsem součástí“, „odkud pocházím“, kam směřuji“.

Dle Josselové (1980) můžeme utváření identity u adolescentů rozdělit do čtyř fází:

- **časná adolescence (puberta) – psychologická diferenciaci**, při níž si jedinec začíná uvědomovat svou odlišnost od ostatních. V jejich případě je to hlavně postavení vůči rodičům, kdy už nechtějí přijímat jejich rady, postoje, hodnoty, apod.

- **14 – 15 let, fáze zkoušení a experimentování**

Zde mají adolescenti pocit jako by věděli vše, co je pro ně nejlepší. Snaží se zbavit veškeré závislosti na autoritách. Zvyšuje se také jejich zodpovědnost a závazky vůči vrstevníkům. V tomto období se mládež rozhoduje o dalším studiu, tedy nastupuje na střední školu či učiliště, ale i přesto nemá vymezenou dlouhodobou osobní perspektivu. Zajímá je především blízká budoucnost, co bude později se zdá pro adolescenty ještě příliš daleko.

- **16 – 17 let, období navazování přátelství**

Zde se začínají pomalu obnovovat vztahy s rodiči. Dospívající jsou schopni opět si uvědomovat autoritu, zvyšuje se u nich sebezodpovědnost za vlastní chování. Jedná se o období, kdy hledají nové normy a pravidla ve vztahu k druhým lidem. Důležitost zde hraje hlavně blízké přátelství a erotické vztahy, což přispívá také k uvědomění zvláštní hodnoty vztahu k rodičům a dalším autoritám.

- **Pozdní adolescence, konsolidace vztahu k sobě**

Zde se jedná již o pocity vlastní autonomie a jedinečnosti. Adolescenti si uvědomují sebe samého v širším časovém horizontu, propojení vlastní minulosti, přítomnosti a perspektivy dalšího života. I v tomto období je však zakotvení v čase spojeno s hledáním, omyly a pochybnostmi.

Jednotlivé stavy identity také významně souvisejí s různými charakteristikami osobnosti. Ti adolescenti, kteří si již vytvořili vlastní identitu, se umí více bránit okolí, než ti, kteří stále svoji identitu vytvářejí a mnohdy se neumějí v jednoduchých situacích sami orientovat.

Jsou více flexibilní a nezávislí a častěji odmítají autoritářství druhých. Toto dosažení identity přináší většinou i dobré výsledky ve škole, liberální postoj k drogám a odpovědnější chování ve vztazích.

Utváření vlastní identity v adolescenci je determinováno jak subjektivně, tak objektivně. Vytváří-li společnost pro dospívající podmínky, které by se s větší či menší přesností daly nazvat „časem na rozmyšlenou“, „chráněným prostorem pro zkoušení a hledání“ či „obdobím odkladu“ (moratorium), potom proces hledání vlastní identity dostává podobu i společenského úkolu.

Proces utváření identity v adolescenci je mnohvrstevnatý. Kromě odpovědi na otázku „**kdo jsem**“ je důležitou kvalitou i vědomí vlastní stability, kompetence a dohody. (Macek 1999)

Ve formování identity jsou i rodové rozdíly, a to především v pozdním období adolescence. Chlapci neprožívají tak silně jako dívky konflikt mezi budoucí profesionální kariérou a rodinným životem. U chlapců má větší význam profesní, ale také politická orientace. Pro dívky v době adolescence je zase důležitější orientace světonázorová a náboženská.

2.2 Vztah k vlastnímu Já

Jak jsem již uvedl, adolescence je především vnímána jako hlavní proces vytváření vlastní identity, kdy se dospívající snaží uskutečnit svou představu, kým by chtěl být. Jedná se o hlubší sebepoznání, vymezení svých schopností a možností, které by napomáhali k vytváření své vlastní identity. Dospívající dovedou o sobě hodně uvažovat, kým by mohli asi být, i když k žádnému závěru to ještě nevede. Vede to pouze ke zvýšené sebekritičnosti, většinou chtějí být lepšími, než jsou. Taková zvýšená sebekritičnost mnohdy sebepoznání komplikuje.

Ideální já je v rámci sebereflexe srovnáváno s reálným, aktuálním já (představou „**Jaký jsem**“). V tomto smyslu je ukazatelem **sebeřijetí** (sebeakceptace). Je-li diskrepance mírná a jsou-li charakteristiky obsažené v ideální představě sebe samého dosažitelné, působí ideální já

jako motivační činitel seberozvoje. Je-li však rozpor mezi reálným a ideálním já příliš velký, je často zdrojem nepříjemných pocitů. Pokud adolescent cítí velký rozpor mezi skutečností a tím, co chce, zažívá zklamání ze sebe samého. Uvědomuje-li si velký rozpor mezi reálným já a požadavky na jeho osobu ze strany druhých lidí, zažívá úzkost a pocit viny (Higgins, 1987). Z tohoto hlediska je důležité, aby ideální já bylo alespoň potenciálně dosažitelné, aby se tedy netýkalo takových charakteristik, které nejde změnit. V těchto případech musí dospívající chtěné ideální já spíše korigovat než se ho snažit za každou cenu dosáhnout. Tato cesta k sebeakceptaci je však značně obtížná a je víc charakteristická pro období dospělosti než pro adolescenci (Macek, 1987a).

Poznání vlastní psychiky bývá samozřejmě pro adolescenty mnohem složitější než poznání zevnějšku. Výsledky sebepoznání, ke kterým dospívající dojde, nebývají mnohdy pozitivně akceptovány, většinou jedinci nebývají se vším spokojeni, a proto usilují o určitou změnu.

Z vývojového hlediska se obsah sebepojetí diferencuje, a to zejména ve střední a pozdní adolescenci. Pro tuto diferenciaci je důležitá nejen schopnost abstraktního myšlení, ale i určitá suma nových sociálních zkušeností, ve kterých adolescent reflektuje sebe sama jako subjekt chování a prožívání. Zejména v pozdní adolescenci **je diferenciaci obsahu sebepojetí současně provázena úsilím o novou integraci** (Bernstein, 1980). Souvisí to s uvědomováním souvislostí mezi rolemi, které na sebe adolescenti berou. Jestliže v časně a zejména střední adolescenci zkoušejí a přijímají dospívající role s menším vědomím jejich vzájemné provázanosti a souvislosti s rolemi druhých osob (vrstevníků, dospělých), v pozdní adolescenci se situace mění. Vědomí vzájemných vazeb, souvislostí a závislostí vede k potřebě jak vnitřního sjednocení (strukturované a současně konzistentní sebepojetí), tak k

hledání vnější rovnováhy mezi vlastními rolemi (kompetencemi, právy, povinnostmi) a rolemi druhých.

Pro oblast sociálních vztahů platí, že chlapci se hodnotí častěji jako dominantnější a průbojnější, děvčata zase jako citlivější a vstřícnější (Dusek, Flaherty, 1985).

Základem celkového pozitivního sebehodnocení je **uznání vlastní hodnoty** (Rosenberg, 1985). Pocit vlastní hodnoty se do určité míry odvíjí od toho, do jaké míry adolescent považuje svoje já za pravdivé či autentické. I zde se v průběhu adolescence mění vztahový rámec hodnocení. V časně a střední adolescenci je vědomí autentického či „pravého já“ založené na pocitu pochopení a akceptaci ze strany druhých. V pozdějších fázích adolescence je „pravé já“ více založeno na pocitu vlastní autonomie (Ullman, 1987). Naše současné výzkumy ukazují, že zde je velmi důležitým předpokladem také možnost svobodného vyjádření (Štěpánková, 2002).

Prostředkem sebepoznání adolescentů bývá i poznávání jiných lidí. Dospívající hodnotí lidi podle toho, co od nich očekávají a do jaké míry dotyční jejich očekávání splní. Mnohdy zanechávají vzorů, které si našli v dětství a hledají jiné atraktivnější, pro jejich vytváření identity přijatelnější.

Důležitým aspektem interpersonálních vztahů je i **rozvoj komunikačních dovedností**. Zvládne-li adolescent dovednosti jako např. zdvořilost, vyjádření vlastního názoru, dovednost položit otázku a požádat o názor druhého člověka, naslouchat druhým, otevřeně vyjádřit přání, přijmout a poskytnout pochvalu, nemá takové problémy s vnitřním napětím a agresivitou, protože ji častěji ventiluje v aktivitách s vrstevníky a nedostává se tak často do sporu s autoritami. Cítí se také jistější při navazování blízkých osobních vztahů, což vede k větší sebejistotě,

emoční podpoře, k vědomí sociální prestiže a kompetence a k podporování pocitu vlastní hodnoty (Lloyd, 1985).

2.3 Vztah k druhým

Vztahy k rodičům, resp. dalším autoritám, a vztahy k vrstevníkům mají u adolescentů odlišný význam. V případě rodiny dominuje často snaha o „zrovnoprávnění“ vlastní pozice, ve vztahu k vrstevníkům jde často především o vlastní „zhodnocení“. Při utváření identity se tak zejména ve fázi časné adolescence často přechodně odděluje osobní a sociální aspekt – problém vlastní jedinečnosti, akceptace sebe samého (tj. přijetí té osobnosti, jakou ve skutečnosti jsem), tedy osobní identita, je častěji reflektován v kontextu původní rodiny. Sociální aspekt identity, tedy vědomí vlastní příslušnosti k určité skupině (tj. vlastní hodnota založená na ocenění druhých) se spíše vztahuje k vrstevnickým skupinám. Na úrovni chování se to projevuje selektivní konformitou – vysoká konformita vzhledem k vrstevníkům pocit vlastní autonomie a hodnoty obvykle zvyšuje, vysoká konformita ve vztahu k rodičům naopak těmto pocitům často brání. V dalších fázích adolescence se oba aspekty identity zase sblížují a nejsou již tak vázány na konkrétní prostředí.

2.4 Vztah k rodině

Jak již uvádím v jiných částech této práce, v dospívání dochází k hlavní proměně mezi dětmi a jejich rodiči i dalšími členy rodiny. V adolescenci se jedná o jeden z hlavních úkolů, které toto období přináší. Adolescenti se snaží osamostatnit a už **odmítají přijímat rodiče jako hlavní autoritu**. Dospívající si neřádají, aby s nimi rodiče manipulovali a aby jim přikazovali, co mají dělat.

Odpoutávání se od rodiny je pro obě strany velmi náročný proces, kterému by měli jak rodiče, tak adolescenti věnovat velkou pozornost. Pocit jistoty a bezpečí, které dospívajícímu rodina dávala, se přesouvá do symbolické roviny.

Vztahy a vazby v původní rodině zůstávají vlivným faktorem socializace a individuace dospívajícího zpravidla po celé období adolescence. Dříve se prosazoval zejména psychoanalytický pohled, podle kterého bylo dospívání chápáno jako zvýšeně konfliktní období ve vztazích děti–rodiče (Freud, 1946; Blos, 1987).

Mezigenerační konflikt se jevil jako nezbytný předpoklad pro překonání závislosti na rodičích a získání pocitu vlastní autonomie. Dnes se ukazuje, že tento průběh nelze generalizovat, přičemž zde nejsou jen individuální rozdíly, ale i kulturní a historické odlišnosti. Vztah může zůstat trvale pozitivní, a přitom se závislost může snižovat (Youniss, Smollar, 1995). Navíc zde může fungovat fakt, že rodiče jsou si vědomi „přirozenosti“ dočasné opozice svých potomků a přijímají jejich bouření a rebelování jako přechodnou nutnost. Trpělivě čekají, až to „přejde“, a tím hloubku zjevného konfliktu oslabují (Seltzer, 1989).

Mnohdy bývá pro adolescenty situace, kdy by se měli vzdát svých mnohaletých představ o svých rodičích, velmi těžká a pomyšlení, že by to měli udělat, je děsí. Jak přestávají věřit, že jejich rodiče jsou všemocní ochránci, musejí se vzdát i přesvědčení, že jim nikdo a nic nemůže ublížit. Tato změna naplňuje adolescenty rozpornými pocity, s nimiž se jen těžko vyrovnávají. A tak se může stát, že jak spějí k dospělosti a zvýšené odpovědnosti, mohou udělat něco, co přinutí jejich rodiče, aby opět nad nimi zvýšili kontrolu, a tak opět posílí ochrannou roli. Paradoxně si potom adolescenti stěžují na něco, co sami přivolali.

Dospívající tráví s rodiči méně času než dříve, méně s nimi komunikují a jsou méně sdílnější. Na začátku období mívají adolescenti většinou

konflikty s matkou než s otcem, poněvadž tráví s matkou obvykle více času. Otcové si většinou udržují od dospívajících větší odstup než matky a častěji je berou jako rovnocenné partnery. Otcové mají však větší tendence k výchovným mocenským zásahům. (Vágnerová, 2004)

Při úvahách o generačním konfliktu je třeba mít na paměti také kontext rodinných vztahů a odlišnou percepci a hodnocení vztahu adolescent – dospělý z pozic obou zúčastněných. Ukazuje se např., že nižší socioekonomický status rodiny či to, zda jsou rodiče rozvedeni, ještě automaticky neimplikuje vyšší konfliktnost vztahů (Davis, 1985; Hess et al., 1991). Tyto faktory působí spíše zprostředkovaně, rozhodující je kvalita vztahu s oběma rodiči. **Rodiče také používají jiná měřítká pro hodnocení vztahu než adolescenti.** Nejsou tak kategoričtí v soudech a kvalitu vztahů si uvědomují v širších osobních souvislostech, často v kontextu vlastní krize středního věku. Do jejího obrazu patří nejen první bilancování a přehodnocování vlastního partnerského vztahu, profesní kariéry, někdy i vztahu k vlastním rodičům, hledání nových opěrných bodů pro pevnější zakotvení vlastní hodnoty a smyslu života, ale i vyrovnávání se ztrátou vlivu na vlastní dospívající děti. Ty je také často svým entuziasmem a budoucími perspektivami konfrontují s jejich vlastními limity, psychickými i fyzickými (zdravím, intelektem, dcery atraktivitou, chlapci fyzickou silou atd.). (Macek, 2003)

Postoj k oběma rodičům se v období dospívání mění. Někdy bývá však více vypjatější s rodičem stejného pohlaví.

V této souvislosti je třeba připomenout psychoanalytickou interpretaci proměny vztahu s rodičem téhož pohlaví. Freud předpokládal, že pokud se oidipovský resp. Elektřin komplex nevyřeší mezi třetím a pátým rokem dítěte, objeví se v období dospívání znovu a vyvolává reakce, které směřují k odpoutání z této vývojově nepřiměřené vazby. Vzhledem k tomu může být chování dospívajících nápadné, demonstrativně

odmítavé až agresivní. V daném kontextu lze takové projevy chápat jako rituál potvrzující odtržení z již nefunkční, vývojově překonané vazby. (Vágnerová, 2004)

Pro Freuda představoval oidipický komplex klíčovou událost normálního vývoje a současně základní konflikt neuróz. Zachycuje unikátní fázi duševního vývoje, jejíž zdárné vyřešení v mnohém rozhoduje o dalším prožívání člověka, jeho touhách, identitě, osobnosti a budoucích vztazích. Jak Freud předpokládal, u každého z nás se centrální témata dětské sexuality seskupí do oidipického komplexu a toto uspořádání se stane základní strukturou našeho prožívání až do konce života. Žádný člověk nemůže tuto situaci ani v dospělosti zcela opustit, protože nikdy není definitivně uzavřená; v určitých okamžicích života se člověk znovu stává Oidipem, jenž hledá nové odpovědi na dávné otázky (Mahler, 2001).

V období adolescence se jedinci snaží **ve vztahu k matce** odpoutat hlavně od jejího nadměrného pečovatelského a také od jejích stálých rad. Pro dívky je důležitější pouto s matkou, u chlapců zase vztah s otcem.

V rané adolescenci syn mnohdy bere otce jako svůj vzor, jejich vztah je charakteristický důrazem na mužskou identitu. Později dává adolescent většinou přednost svým vrstevníkům, od společnost otce už tolik nestojí a snaží se osamostatnit.

V případě chlapců adolescentního věku, kteří se dostali za své chování do výchovného ústavu je vztah s rodiči trochu složitější a dramatičtější. V mnoha případech jsou to právě rodiče, kdo své děti do výchovného ústavu pošle. Zpravidla se jedná o rodiny, kde vztahy nefungují od počátku. Mnoho rodičů je rozvedených a pohybuje se na nižší společenské úrovni. Proto také většinou adolescenti už nemají zájem k rodičům na víkend jezdit, i když jim to výchovný ústav povoluje.

Pokud už děti domů jezdí, tak pouze za jedním s rodičů, poněvadž s druhým se nesnesou.

Jako příklad mohu uvést chlapce, o kterého jsem se jako tzv. kmenový vychovatel ve výchovném ústavu staral.

Chlapec jezdil pravidelně na víkendy ke své matce. Matka jej vždy ráda viděla, ale doma ho dlouho nechtěla. Chlapec se choval jako by jezdil domů právě kvůli ní a kvůli sestře. Ovšem později matka zjistila, že tomu tak není. Jezdil domů hlavně proto, že ho matka pouštěla ven a s partou požíval alkohol a zneužíval drogy, konkrétně pervitin. Od chvíle, kdy matka toto zjistila, syna už domů nechtěla a už jej nechtěla vůbec vídat. I ze strany VÚ byly tomuto klientovi návštěvy matky načas zakázány.

2.5 Vztah ke škole

Škola je po rodině druhý nejvýznamnější socializační činitel a instituce, která ovlivňuje osobnost, vztahy a běžnou a každodenní zkušenost dospívajících.

Jedním z hlavních cílů vzdělání je vychovat z dětí dospělé, odpovědné lidi, kteří si jsou vědomi své vlastní identity, hodnot, závazků, lidi, kteří budou schopni ve společnosti uplatnit žádoucím způsobem vlastní potenciál a tvořivost v co nejširší míře. Podobně formulované cíle výchovy a vzdělávání nalezneme snad ve všech učebnicích pedagogiky. (Šafářová, Ježek, Mareš, Praha 2004)

Důležitým mezníkem je přechod na druhý stupeň základní školy. Žáci se snaží více zaměřovat na úspěšnost a začínají uvažovat o své budoucnosti. Dospívající posuzuje školu ze svého subjektivního hlediska. Každému se líbí něco jiného, někomu průběh výuky matematiky, jinému tělesné výchovy, dalšímu se líbí učebna informatiky.

U dospívajících se mění motivace k učení. Nechtějí se příliš namáhat a učit se pouze tak, aby vyhověli nezbytným nárokům školy nebo učitele. Neučí se kvůli tomu, aby obohatili svoje znalosti a dovednosti, ale většinou jdou jen za určitým cílem, např. přijetí na určitý obor.

Mnohdy adolescent v období dospívání naprosto ztratí k učení motivaci. I když byl dříve například vzorným žákem, na vyučování se řádně připravoval, měl dobrý prospěch a do školy chodil rád, situace se může v tomto období naprosto změnit. Adolescent ztrácí energii, dřívější nadšení a zájem o studium se úplně vytratí. Začne chtít vydělávat a mít vlastní práci a peníze. Mnohdy školu také vzdá a svou chybu si uvědomí až za pár let, kdy buď chybu napraví a vrátí se dodělat školu, nebo už ji nikdy nedodělá. Velká starost je to pak hlavně pro rodiče. Ti z toho bývají mrzutí a vztahy s dětmi se vyostřují.

V tomto případě si dospívající ve chvíli, kdy opouští školu, uvědomují, kolik možností se před nimi otevírá. Jako by si chtěli dokázat, že na sebe mohou spoléhat, že jsou samostatní. Prožitky, které se jim v tuto chvíli nabízejí, jsou mnohem zajímavější než studium. Proto se jejich pozornost obrací jinam. Navazují přátelství s opačným pohlavím, zajímají se o motocykly, diskotéky, hudbu, oblečení, někdy je ale mohou zlákat i drogy nebo dokonce kriminalita.

Příčinou této ztráty zájmu o studium mohou být také rodiče nebo parta. Doma si chtějí například vynutit zájem rodičů, proto přinesou domů špatnou známku, vědí, že si rodiče začnou dělat starosti a budou to chtít s nimi řešit. V každém případě se tak stanou na pár dnů v rodině středem pozornosti. Jindy se špatný prospěch může stát určitou formou pomsty, když je dospívající nespokojen s poměry v rodině nebo je znechucený způsobem, jak s ním rodiče jednájí. Rozhodne se proto rodiče vytrestat tím, že nosí domů špatné známky.

3 SOCIALIZACE

3.1 Normy chování

Vztah k normám chování se v období dospívání mění zároveň se vztahem k autoritám. Dospívající si v tomto období snaží vytvořit vlastní názor na obecně platné hodnoty a normativní systém. Vyhledávají si normy a hodnoty, které se jim líbí a zdají pro ně přijatelné. Nejsou už ochotni přijímat pouze normy, které považují rodiče a ostatní dospělí za správné.

Společenské normy si jedinec v procesu sociálního zrání osvojuje jednak v jejich konkrétní podobě jako normativ platný pro konkrétní sociální situace a sociální akty, jednak také v jejich obecnější rovině. To znamená reflexi a zvnitřnění společenského požadavku korigovat své chování podle společenské normy, což je všudypřítomný a stále přítomný institut společenské kontroly, společenského nátlaku a manipulace. Vedle negativních aspektů, jako omezení svobodné vůle a spontaneity subjektu, však norma přináší pro jedince i pozitiva. Norma usnadňuje společenskou interakci, dává jedinci jednoznačný signál o obsahu chování druhého jedince a tím mu dodává jistotu v sociálním kontaktu.

Dospívající mají většinou potřebu najít lepší, spravedlivější normativní systém než jim předkládá rodič nebo učitel. Mnohdy se snaží jejich normy demonstrativně odmítat. Většinou se snaží o to, aby byla dodržena spravedlnost na obou stranách, v případě, že se jim toto ze strany autorit nezdá, připadají si ukřivdění.

Jsou schopni uvažovat hypoteticky nejen o morálních pravidlech, ale také o způsobu jejich dodržování. Jejich přístup lze charakterizovat jako „**morálku obecné spravedlnosti**“. (Vágnerová, Praha 2004)

Dospívající bývají v prosazování svých pravidel velmi radikální a nekompromisní. Ve vztahu k normám nerozlišují jednání s autoritou nebo s vrstevníkem. Adolescenti také vytvářejí normy ve skupině, ke které patří. V těchto případech se však spíše jedná o **neformální vrstevnická pravidla**.

Dle Vágnerové (2004) je možné charakteristické rysy morálního postoje adolescentů shrnout do několika bodů:

Adolescenti mají potřebu uvažovat o morálních principech a zaujímat k nim vlastní stanovisko.

Mají tendence k absolutizujícím a akcentovaným závěrům.

Mají sklon vyžadovat dodržování uznávaných principů, někdy až v absolutní a nekompromisní míře. Z toho vyplívá netolerance k lidem s jinými názory, kteří adolescenty matou a jsou jim proto nepříjemní.

Starší adolescenti již berou normy chování jako nezbytnost pro usnadnění soužití celé společnosti. Ne však vždy se takto chovají, za různých okolností se mohou rozdílným způsobem, který odpovídá různé úrovni morálního vývoje.

3.2 Vrstevnické skupiny

Vztahy s vrstevníky jsem se zabýval již v kapitole Vztah k vrstevníkům, nyní se zaměřím na chování adolescentů ve vrstevnických skupinách, hlavně v neformálních skupinách, neboli v partách.

Pro dospívajícího mají čím dál větší význam vrstevníci než rodina. Přátelství je nutná součást vyváženého rozvoje mladých lidí. Parta kamarádů plní některé specifické funkce, jež přispívají k duševnímu a společenskému rozvoji jejích členů.

Dospívajícím se v partě nabízí prostor pro srovnání sebe sama s ostatními. Tělesné, intelektuální, citové i sociální změny, jimiž procházejí, se dostávají do konfrontace s tím, jak se mění kamarádi. V partě se dospívající učí jednání s druhými. Tuto schopnost, kterou budou využívat celý život, si právě ve vrstevnické skupině mohou velmi dobře osvojit. V partě nacházejí mladí lidé zázemí, jež jim pomáhá formovat jejich vlastní morální hodnoty a zásady. Až do této chvíle vyrůstali dospívající uprostřed rodiny, kde přebírali názory, ideály a zásady svých rodičů.

Dospívající se v partě učí zásadám platným ve společnosti, jako je soudržnost, schopnost ztotožnění se či vědomí příslušnosti ke skupině, kamarádství i soupeření s jinými skupinami. Parta mladým lidem pomáhá formovat vlastní sebevědomí. Členstvím ve vrstevnické skupině dospívající také získávají sociální status a pocit vlastní hodnoty.

Někdy však mohou některé party či skupiny mít velice negativní vliv. Parta může být zdrojem problémů v případě, kdy se jejich členové dopouštějí nežádoucích nebo dokonce nezákonných činů. Jedná se například o vyhrožování, vandalismus, krádeže, násilnosti, zneužívání drog, apod. Taková skupina může mít na dospívající tak silný vliv, že se mohou stát případly, kdy mladý člověk, který se v dětství choval výborně, se nakonec stane zločincem.

Party, které si vyhledávají adolescenti z výchovného ústavu, mají ve většině případů negativní charakter. Klient VÚ se mnohdy dostane do ústavu právě poté, co se chytne špatné party, začne fetovat, spáchá nějaký trestný čin, apod. Většinou se tito adolescenti připojují k partám, kde lehce seženou alkohol, drogy, nebo jim ostatní členové party pomohou něco ukrást či spáchat jiný trestný čin.

3.3 Extremistické skupiny

Pro adolescenta mohou být nebezpečné také různé extremistické skupiny nebo náboženské sekty, apod. Poněvadž dospívající prochází obdobím, kdy hodně přemýšlí o svém budoucím životě a mnohdy bývá hodně nerozhodný nebo nespokojený s dosavadním životem, nechá se lehce zlákat pro činnost, která by ho jindy třeba nezaujala. Většinou dovede jedince k extremistické skupině kamarád, nebo skupinu vyhledá sám.

Jako příklad zde uvedu pouze hlavní extrémistické skupiny, které mohou být pro dospívající mládež velmi nebezpečné:

3.3.1 Anarchismus

Anarchisté odmítají pojmy stát, vláda, parlament, monarchie, republika, kapitalismus, fašismus, většinou i nacionalismus a náboženství. Tvrdí, že všechny tyto pojmy znamenají vládu člověka nad člověkem a jsou tedy v rozporu s jimi prosazovanou neomezenou lidskou svobodou, kterou chtějí uskutečnit v centrálně neorganizovaných samosprávných jednotkách vzniklých na základě dočasně dohodnutých zvyků, obyčejů a vždy odvolatelných závazků. Někteří anarchisté nechápu anarchismus jako politickou ideologii, ale jako metodologii, tedy jakousi filozofii „jak věci dělat“. Metody anarchismu jsou přitom různé, od politické propagace po teroristické akce jednotlivců či celých skupin proti státní organizaci a státním reprezentantům (např. v období 90. let 19. století či 70. let 20. století).

3.3.2 Nacionalismus

Nacionalismus je ideologie zrozená v 19. století. Vychází z patriotismu, je založen na pojmech národ, etnikum a etnická příslušnost a národní identita. Nacionalismus vznikl jako vědomí příslušnosti k jednomu národu (většinou zejména vymezením se vůči národu jinému). Později se

stal nedílnou součástí politického i společenského diskursu, politických doktrín i argumentací. Nacionalismus je kolektivní vědomí soudržnosti k jednomu národu, etniku či území, jež je motivováno snahou o dosažení autonomie či úspěšnou expancí na jiná území. Ve svém vývoji i v současné době se vyskytoval a vyskytuje mj. v řadě umírněných i extrémních, agresivních projevů.

3.3.3 **Fašismus**

Fašismus (italsky fascismo) je ve svém nejužším pojetí (definovaném Benitem Mussolinim) totalitní ideologie, resp. politické hnutí, antidemokratického a antiliberálního zaměření. Fašistická ideologie vychází z nacionalismu, často bývá charakterizována jako záměrně iracionální.

3.3.4 **Nacismus**

Národní socialismus, z německého Nationalsozialismus, zkráceným výrazem nacismus, též hitlerismus, je totalitní ideologie oficiálně uplatňovaná diktaturou v Německu v letech 1933–1945 (tzv. Třetí říše) prostřednictvím Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) vedené Adolfem Hitlerem. Nacistická ideologie kombinuje prvky socialismu, nacionalismu, pangermanismu (preference rasy před národem a idea sjednocené germánské Evropy), fašismu a rasismu (zvláště antisemitismu).

3.3.5 **Komunismus**

Komunismus je ideologie beztřídní společnosti založená na společném vlastnictví výrobních prostředků. Je zaměřen antidemokraticky a antiliberálně, přestože sami komunisté tvrdí opak; v komunismu jsou totiž zájmy a práva většiny vždy důsledně nadřazeny právům a zájmům

jednotlivce, jak tvrdí někteří jeho odpůrci. Komunismus je založen na principu každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb.

3.4 Hudba a mládež

Hudba je pro adolescenty velmi důležitá. Snad každý adolescent určitý hudební žánr poslouchá. Většinou se jedná o populární hudbu.

Hudba módních hudebních žánrů je nezbytným průvodcem pubertální a postpubertální krize a dospívání. Ve společnosti, kterou dospívající vnímá jako dehumanizovanou, se pubescent a postpubescent vyrovnává se svou osamělostí a deprivací s pomocí módní hudby, která se stává socializačním institutem.

Módní hudba je pro děti a mládež zdrojem norem chování a hodnot. Hudba a osoby, které sociální a estetické hodnoty zprostředkovávají, především zpěváci, se stávají vzory chování a životního stylu.

Obrovský rozmach populární hudby a místo, které hudba v životě mládeže má, je v současné době způsobeno dynamickým rozvojem oblasti záznamu a přenosu hudby. Po gramofonových deskách a kazetách nastoupily kompaktní disky, dnes také DVD a MP3. Mladé lidi v dnešní době nepotkáme na ulici většinou bez sluchátek na uších.

4 SOCIÁLNÍ SELHÁNÍ

4.1 Poruchy sociálních vztahů

Podle světové zdravotnické organizace dochází v rozvinutých zemích od konce druhé světové války k postupnému narůstání psychosociálních problémů mládeže. (Vojtík, Machová, Břicháček, 1990)

Můžeme říct, že v různých zemích a v různých subpopulacích má tento proces své projevy, ovšem i přesto se dají stanovit tři základní kategorie:

Pasivní forma poruch psychosociálních vztahů. Jedná se především o různé únikové reakce, kterými se adolescent snaží vyhnout různým tíživým situacím. Může to být například záškoláctví, opouštění školy, pracoviště, v našem případě například také opakovatelné opouštění výchovného ústavu.

Jedinec neustále opouští VÚ, aby se vyhnul povinností, které musí denně plnit, na útěku většinou vyhledává společnost, kde může sehnat alkohol, drogy, apod. Ve většině případů se tito chlapci za nedlouho do VÚ vracejí. Většinou jim chybí dostatek finančních prostředků. V některých případech se však nevrátí a začnou si „vydělat“ prostřednictvím různých trestných činů, např. krádeží, promiskuitou či výrobou a prodejem drog.

Agresivní forma představuje chování, kdy adolescentní chlapec ubližuje druhým nebo celé společnosti. Jsou to činy, které provádí jedinec sám nebo (a to ve větší míře) v partě. Jedná se především o krádeže, šikanu, násilí proti druhým, v dnešní době mnohokrát i vraždy, apod. Podle Vágnerové se jedná o porušování sociálních norem spojené s omezováním základních práv ostatních. Jde o jednání, které lze charakterizovat jako nepřiměřený prostředek k uspokojení nějaké

potřeby, k získání něčeho, k sebeprosazování, apod. Násilí může být zaměřené vůči lidem, zvířatům nebo věcem.

Jako příklad lze uvést tento případ:

Mladí gymnazisté se při zahradní párty bavili tím, že nalákali malé kotě, poté na něj poštváli psa a dívali se, jak pes kotě roztrhá. Potom na nevládnoucí tělíčko kotěte ještě šlápli, aby ho dorazili. Vše si pečlivě natáčeli kamerou a následně prezentovali na internetu. Dnes tento případ řeší policie.

Adolescent se mnohdy chytne nějaké party, která se baví tím, že napadá slabší, vyvolává rvačky, atd.

Kompromisní forma přináší výkyvy v chování adolescenta, jako jsou výkyvy ve školním prospěchu, v pracovní motivaci, nadměrné požívání alkoholických nápojů, užívání drog, nadměrné kouření cigaret, hraní na automatech, apod.

Období adolescence je fáze života, kdy se mladý člověk snaží vymukat z pout rodiny i z většiny dřívějších sociálních vztahů. Hledá nezávislou cestu životem a přitom ovšem chce sdílet s ostatními své zážitky a chce, aby ho lidé tolerovali a naslouchali mu. Prožitky z mladých přátelství mohou být také velmi hodnotné pro další život. Ovšem na druhou stranu mohou některé skupiny zavést adolescenta na scestí.

Jako příklad opět mohu uvést tuto událost z prostředí VÚ:

Mladík se dostal do VÚ poté, co se chytnul party, začal užívat pervitin a marihuanu, pervitin dokonce potají s partou vařili, poté byl souzen za 9 krádeží aut. Auta vždy ukradl, popojel kousek a v drogovém deliriu ho nechal stát někde na okraji města a odešel, mnohdy v něm i usnul a našla ho policie.

Dobu dospívání můžeme také označit jako **dobu konfliktů**. Jedná se o konflikty vnitřní i vztahové. Jedinec ještě nemá upřesněny životní normy, životní styl, ani své vlastní sebevědomí, proto u něj vznikají vnitřní konflikty. Při určitých situacích může přijít velké nadšení i sebedůvěra, ovšem to v mnoha případech, když se něco nepodaří, vystřídá tyto pocity deprese či pocity méněcennosti. Po těchto neúspěších v mnoha případech vzniká dojem, že další počínání již nemá žádnou cenu. V takových případech může mladý adolescentní muž na dobře myšlenou radu reagovat přecitlivěle a nepřiměřenými reakcemi. Toto vzniká hlavně ve chvílích, kdy se rozchází sebehodnocení s hodnocením druhých.

Dospívání je i krizí rodičovské autority. Pokud rodiče mají v dětství jejich syna hlavní slovo a jejich slovo je jím respektováno, musí počítat s tím, že v dospívání se to zdánlivě změní. Mladík chce mít čím dál více svých názorů a chce, aby tyto názory ostatní respektovali. Chce být také brán jako partner. Dospívající si v tomto období na rodičích a jiných vychovatelích hlavně cení jejich upřímnosti. Závislost na rodičích má být nahrazena zralejším a citovějším vztahem. Pocit jistoty a bezpečí, který vazba na rodinu poskytovala, se přesouvá do **symbolické roviny** a funguje stejně účelně, i když pouze ve vědomí jedince. (Vágnerová 2005).

Adolescenti výslovně nesnášejí, když s ním chtějí rodiče manipulovat a bez jejich odhodlání jim určovat, co mají dělat. Dospívající přijímají většinou od rodičů jen to, co se jim líbí a co jim jakýmsi způsobem imponuje. Pokud se jim však názor rodičů nelíbí, bývají podráždění, protivní, apod. Váží si opravdových kvalit a dobrých názorů. Pokud si rodiče například vymáhají pozornost mladíka tím, že mu diktují, že musí poslouchat, poněvadž jsou jeho rodiče, vede to k odmítání všeho a k vyvolání různých konfliktů. Rodiče chtějí udržet svou autoritu a citovou vazbu s dítětem, ovšem nedovedou se smířit s tím, že se jejich

dítě mění. Pokud je tlak rodičů na adolescenta ve smyslu udržení stávajícího stavu příliš velký, dochází ze strany jedince k ještě většímu sebeprosazování. Dospívající tráví s rodiči čím dál tím méně času, neradi s nimi komunikují o svém soukromí, mnohdy se rodičů raději straní a snaží se naprosto osamostatnit a žít svůj život.

4.2 Poruchy osobnosti

Osobnost člověka jako integrovaný celek, který je individuálně typický a ve svých charakteristických rysech i relativně stabilní. (Vágnerová 2004)

Osobnost je v psychologii a psychiatrii chápána jako celek duševních a tělesných vlastností (nebo také rysů) člověka. Tento celek je u každého jedinečný, utváří se v průběhu celého života daného člověka, prostřednictvím celé široké řady vlivů.

Na počátku je vrozená výbava (geny, působení faktorů během těhotenství a porodu), která tvoří jakýsi základ (možnosti, dispozice), na kterém se pak rozvíjí celá osobnost (jako soubor všech vlastností v konkrétní podobě). Osobnost člověka se z vrozené základní výbavy rozvíjí hlavně získáváním zkušeností ve vztazích k lidem i světu kolem sebe.

Poruchu osobnosti lze stručně vysvětlit tak, že osobnost daného člověka je souborem rysů, která je jako celek výrazně odlišná od té, kterou můžeme vidět u ostatních lidí. Dá se říci, že lidé s poruchou osobnosti vnímají, cítí, přemýšlejí, jednají a také utvářejí vztahy jinak, než je v dané společnosti obvyklé.

Nejvíce bývají pro okolí patrné zakořeněné, stereotypní a neměnné způsoby chování a reagování na široký okruh různých situací. Lidé s poruchou osobnosti mají omezený repertoár reakcí na vnější situace. Proto se s různými situacemi často nedovedou vyrovnat, nebo na ně (ve

snaze to zvládnout) reagují způsobem, který ubližuje jim, nebo lidem v jejich okolí. Porucha osobnosti tedy ovlivňuje veškeré oblasti života daného člověka. A jeho chování často také výrazně ovlivňuje životy lidí okolo něj.

Protože vlastnosti, které okolí hodnotí jako „poruchové“ jsou součástí osobnosti daného člověka, on je obvykle vnímá jako normální, jemu vlastní. A to i přesto, že vedou ke konfliktům s ostatními, což mu způsobuje bolest a utrpení. Stává se tedy, že lidé s poruchou osobnosti nevidí problém u sebe, ale u ostatních.

Porucha osobnosti je ve většině případů neměnná, jen ve výjimečných případech se dostatečnou motivací podaří dotyčného naučit alespoň částečně zvládat svoje chování.

Není to však diagnóza, kterou by bylo nutné považovat za definitivní a neměnnou. Naopak, při dostatečné motivaci daného člověka lze poruchu zmírnit či některé oblasti změnit. Vyžaduje to však dlouhodobou terapii, která je mimo jiné prostorem pro změnu a učení se jiným vzorcům vnímání, myšlení a chování.

Porucha osobnosti se obvykle projeví v období puberty a dospívání, a přetrvává prakticky celý život. Poruchou osobnosti trpí v celosvětovém průměru asi 8-10% populace. Což znamená, že by v ČR mohlo být okolo 1 milionu lidí s touto poruchou.

Obecná kritéria pro hodnocení poruch osobnosti (podle MKN – 10 a DSM – IV) můžeme shrnout do následujících bodů:

- Jde o trvalý stav, který s určitými výkyvy přetrvává po celý život. Projevuje se podivným, maladaptivním, event. až hrubě rušivým chováním, jehož důsledky v nestejně míře trpí sám jedinec i jeho okolí a které zvyšuje riziko nejrůznějších konfliktů.

- Tolerance k zátěži je snižená, což se projevuje navozením neadekvátních reakcí.
- Náhled na nepřiměřenost vlastního chování, názorů a postojů je nedostatečný.
- Rezistence ke změnám, neschopnost poučit se ze zkušenosti.

(Vágnerová 2004)

Příčinou podle MKN-10 není organické onemocnění, poškození nebo dysfunkce mozku, ani nejde o důsledek jiné duševní poruchy, i když se tyto mohou vyskytovat souběžně (typicky úzkosti, somatoformní poruchy, deprese, závislosti). Podobně DSM-IV (Diagnostický a statistický manuál, vytvořený Americkou Psychiatrickou Asociací, užívaný hlavně v USA) definuje poruchy osobnosti jako přetrvávající vzorec prožívání a chování, který se významně odlišuje od očekávání v kultuře, v níž jedinec žije.

Poruchy osobnosti můžeme rozdělit do několika skupin:

Paranoidní – charakterizuje ji celoživotní nedůvěřivost vůči druhým, „kospirační“ vysvětlování událostí

Schizoidní – vyznačuje se emočním chladem, nadměrným zabýváním se fantazií, neschopností vytvářet vztahy a žít v nich

Disociální – centrální je uspokojování vlastních potřeb bez ohledu na jiné, chování jedince se tak dostává do rozporu se společenskými normami

Emočně nestabilní, impulzivní – v popředí stojí emoční nestálost, impulzivita, „explozivní“ chování

Emočně nestabilní, hraniční – je navíc charakterizována pocity prázdnoty, nejasnou identitou, nestabilními vztahy, sebepoškozováním, suicidálními pokusy

Histriónská – typická je teatrálnost, neustálé zabývání se vlastním zjevem, tím, zda jedinec vzbuzuje pozornost druhých

Anankastická – hlavní je zabývání se detaily, nadměrná svědomitost a opatrnost, které vyplývají z pochybností

Anxiózní (vyhýbavá) – vyznačuje se pronikavými pocity napětí, méněcennosti, obavami z kritiky a odmítnutí

Závislá – charakteristická obavami, že jedinec není schopen postarat se sám o sebe, potřebuje druhé, aby za něj dělali rozhodnutí

Jiné specifické poruchy osobnosti – tj. ty, na které se nehodí žádný ze specifických popisů uvedených výše

4.3 Poruchy chování

Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností. (Vágnerová 2004)

Poruchy chování rozdělíme podle toho, zda se projevuje všude nebo jen s vazbou na určité prostředí. Z tohoto hlediska vymezuje klasifikační systém MKN-10 **poruchy chování ve vztahu k rodině a poruchy chování vázané na skupinové aktivity v partě**. (Vágnerová 2004)

Poruchy chování můžeme rozdělit na **neagresivní** (lži, záškoláctví, útěky a toulání) a **agresivní** (šikana, vandalismus, rvačky a jiné násilnosti).

Agresivní můžeme považovat za závažnější, poněvadž jimi jedinec porušuje a narušuje práva jiných lidí.

4.3.1 Neagresivní poruchy chování

Lhaní Většinou funguje jako únik od řešení pro adolescenta neřešitelné otázky. Lež je charakteristická více pro dětský věk, než pro období adolescence, ovšem u mladistvých, kteří se dostávají do diagnostických a výchovných ústavů je lež něčím, co musí brát vychovatel či jiný pedagogický pracovník jako samozřejmost. Osobně jsem se neseťkal jako vychovatel s tím, že by některý z mladíků (věk 15 – 19 let) nelhal.

Jedná se buď o **pravou lež**, kdy dítě či mladiství ví, že lže a lže záměrně. Je používána jako obranný mechanismus, kdy se dotyčný vyhýbá povinností nebo různým potížím. V dalším případě chce například dosáhnout něčeho, na co nemá právo. Toto bývá hlavním důvodem, proč mladiství chlapci ve výchovném ústavu stále lžou. Zde je jim předkládáno mnoho povinností, které jsou potřebné pro soužití na jednotlivých odděleních Výchovného ústavu. Mladíci se však snaží stále lhát proto, aby se povinností vyhnuli nebo případně povinnost hodili na někoho druhého.

Dále může jít o **báživou lhavost**, která je typická spíše pro dětský věk, ovšem ještě i u raného stádia dospívání se může objevovat. Báživá lhavost uspokojuje alespoň na symbolické úrovni ty potřeby, které aktuálně nelze jiným způsobem saturovat. (Vágnerová 2004) V tomto případě nejde o poruchu chování.

Při odhalování závažností dětských lží je třeba přihlížet k frekvenci lží, komu jedinec lže a za jakým účelem lže. Lhaní a podvádění vůči autoritám je vrstevnický akceptováno a mnohdy bráno kladné jednání, což je právě případ většiny chlapců ve výchovném ústavu. Zvláštním

způsobem lži, může být lež, která má způsobit poškození další osoby a zvýhodnit pouze lháře.

Pokud lhaní přetrvává dále i u starších chlapců adolescentního věku, stane jakousi samozřejmostí, může se jednat o **patologickou lhavost**. V tuto chvíli se již jedná o závažnou poruchu osobnosti.

Záškoláctví, útky a toulání je řešení, které adolescenti používá k obraně či únikovému jednání. Většinou utíkají z prostředí, které je ohrožuje, je pro nepřijatelné a opět od nich vyžaduje plnění povinností (útky z domova, ze školy, z ústavního zařízení, apod.) Pokud utíkají děti a mladiství z domova, jedná se ve většině případů o rodinu, kde něco nefunguje a rodina jedinci nepřináší jistotu a oporu.

Útěkové chování můžeme rozlišit do několika variant:

K **záškoláctví** většinou vede jedince jeho negativní přístup ke škole a vůbec obecně ke vzdělávání, v některých případech je pouze reakcí na špatný prospěch. Opakované a plánované záškoláctví bývá signálem odlišnosti socializačního vývoje, určitého postoje k autoritě a normě povinnosti, kterou dítě není ochotné či schopné akceptovat. (Vágnerová 2004)

Útky můžeme rozdělit na reaktivní, impulzivní nebo chronické. V případě reaktivních a impulzivních se jedná o určitý projev zoufalství nebo varování. Dítě či mladistvý se chce domů většinou vrátit, jde zpravidla o zkratové jednání, kdy útek bývá mnohdy ojedinělý a po vyřešení problému se neopakuje.

U chronických úteků je situace poněkud horší, jedná se o útky plánované, promyšlené, obvykle se jedná o řešení dlouhodobých problémů. V těchto případech jedinec většinou neuvažuje o návratu. Jedná se zpravidla o děti z narušených, nefunkčních či neúplných rodin. Jinými případy jsou potom útky z výchovných nebo diagnostických

ústavů. Podle Vágnerové tyto jedinci reagují na pocit omezení svobody či odtržení od prostředí, jež pro ně představuje zázemí.

Od roku 1995 do roku 2004 uprchlo z ústavů 28 tisíc dětí. Většina z nich navíc během „pobytu na svobodě“ páchá i závažnou trestnou činnost. (MF DNES 1.11.2007)

Údaje vyplývají z analýzy, kterou zpracovala ministerstva školství a vnitra. Dle této analýzy bylo zjištěno, že pětadesát procent ze svěřenců ústavů při svých útěcích spáchá majetkové trestné činy a patnáct procent násilné.

Například v říjnu loňského roku utekl z VÚ ve Vidnavě na Jesenicku mladík, který při svém útěku znásilnil devatenáctiletou dívku. Naprosto běžné jsou při útěcích z VÚ drobné krádeže, kterými většinou mladiství řeší svou finanční otázku.

Dle Jiřího Pilaře, ředitele odboru speciálního vzdělávání na Ministerstvu vnitra, děti při útěku parazitují na příbuzných, kamarádech, živí se prostitucí, berou drogy a hrají na hracích automatech. (ww.idnes.cz, 1.11.2007)

Toulání většinou navazuje na útky. Jde o dlouhodobé opouštění domova. Jedná se o špatnou citovou vazbu k prostředí a k lidem, se kterými dítě žije. Možnosti toulání přibývá s vyšším věkem, čím starší jedinec, tím lépe se o sebe postará, mladší děti by to tak jednoduše nezvládly. Hlavní obživou těchto toulajících se mladistvích bývají krádeže a prostituce. Většina těchto jedinců užívá také drogy nebo alkohol. Pokud začne dospívající s touláním, většinou přijme toto jako jediný způsob života a už není většinou ochoten přijmout povinnosti a omezení při jiném způsobu žití. Jedinci nejsou ochotni přijmout povinnosti, které nese například docházka do školy či zaměstnání. Mnohdy se s nich stávají bezdomovci. (nejen na hlavním nádraží v Praze

můžeme potkat partičky žebrajících mladistvích, kteří popíjejí krabicové víno. Pozn. autora) Ve většině případů se jedná u těchto jedinců o poruchu osobnosti.

Mezi závažnou poruchu chování patří také krádeže.

Krádež lze chápat jako porušení normy respektu k vlastnictví jiné osoby, omezení jednoho z práv druhého člověka nebo společnosti. (Vágnerová 2004)

4.3.2 Agresivní poruchy chování

Šikana

Za šikanu považujeme záměrné a nevyprovokované užití síly jedním jedincem nebo skupinou s cílem opakovaně působit bolest, poškození nebo tíseň jinému jedinci. (Holeček, 1997)

Mezi dětmi se projevuje šikana tehdy, když je vrstevník méně zdatný nebo více choulostivý. V tuto chvíli dostává tuto skutečnost citelně poznat od silnějších vrstevníků. Další příčinou u chlapců mohou být ženské vlastnosti. Od chlapců se většinou mezi svými žádá, aby tyto vlastnosti popřeli a byli pouze tvrdí, bojovní, zkrátka „správní chlapi“. Někdy se stává příčinou touha po moci, výsledkem čehož je snaha ovládat druhé. Nejčastějším motivem však bývá zvýšení prestiže, potřeba vyniknout a ukázat se před ostatními. Někdy jde také o potřebu ničit, devastovat. Tyto touhy se zvyšují právě v době puberty a někdy přetrvávají až do dospělosti

Šikanující agresor obvykle bývá fyzicky nebo psychicky zdatný, ale neukázněný, s potřebou předvádět se a dokazovat svou převahu nad ostatními. Ve vztahu k ostatním bývá podezíravý, necitlivý a bezohledný. (Vágnerová, 2004)

Dá se říct, že v každém zařízení jako je výchovný ústav, se šikana objevuje. Záleží na každém jedinci, jak se při příchodu do výchovného ústavu projeví. Na každém oddělení existuje určitý „kápo“, který se snaží vést celé oddělení. Většinou tito silnější jedinci ponižují ty slabší a snaží se na nich vymámit co nejvíce, od cigaret počínaje, konče například úklidem.

4.4 Drogy a alkohol

Alkohol a jeho dlouhodobé pití vede ke zvýšení tolerance a rozvoji závislosti, která má fyzické i psychické příznaky. Alkoholismus se často popisuje jako psychická závislost na alkoholu. Účinky alkoholu na nervový systém nejsou známy do všech detailů, nicméně je zřejmé, že alkohol, podobně jako jiné látky, nepůsobí v mozku pouze na jedno centrum. Kromě toho, že alkohol působí opilost, má také významné psychické účinky, navozuje příjemné pocity a díky tomu alkohol konzumujeme opakovaně. Tyto příjemné účinky alkoholu mohou vést k tomu, že pijeme stále více a více a náš mozek si přivyká na opakované dávky alkoholu, čímž dochází k rozvoji alkoholové závislosti. Psychická závislost na alkoholu je charakterizována bažením (intenzivní chutě), nutkáním dále pít a neschopností přestat s pitím. Intenzivní pití alkoholu vede ke zvýšené toleranci, rozvoji fyzické závislosti, která se projevuje abstinenci příznaky, pokud dojde k vysazení alkoholu. Abstinenci příznaky se mohou projevovat zvracením a jinými nepříjemnými pocity a mohou vést k dalšímu pití.

Dlouhodobá konzumace vysokých dávek alkoholu vede k rozvoji fyzické závislosti. Příznaky fyzické závislosti se nejčastěji objeví po vysazení alkoholu, kdy současně s tím jak alkohol opouští organismus, se začnou objevovat abstinenci příznaky. Fyzická závislost a abstinenci příznaky

spolu s dalšími symptomy patří k projevům alkoholismu. K fyzické závislosti dochází až po soustavném dlouhodobém nadměrném pití.

Závislost zpravidla přivádí postiženého člověka do tělesné, psychické a sociální bídy a vede často k předčasné smrti...ničí důstojnost, protože narušuje sebeúctu a rozvrací akceptování takového člověka sociální sítí. (Rahn a Mahnkopf, 2000)

Alkohol, obdobně jako ostatní drogy, je pro děti a mladistvé nebezpečnější než pro dospělé. I při občasném požití se zvyšuje nebezpečí onemocnění jater (játra nejsou schopna odbourávat alkohol v takové míře jako u dospělých) a nervového systému. Čím mladší jedinci pijí alkohol, tím větší je riziko pozdějšího přechodu na jiné tvrdé drogy. Současně platí, že čím dříve mladý člověk začne pít často alkohol, tím je vyšší rychlost nástupu event. závislosti. Riziko ohrožení alkoholismem se dále také zvyšuje u těch mladých mužů, jejichž otec je závislý na alkoholu.

Děti jsou ovlivňovány hodnotami, které ctí jejich rodiče, a jejich příkladem. Není to vliv jediný, ale je důležitý.

Důležité jsou dle Nešpora a Csémyho (2003) některé hodnoty v rodině, které pomáhají dítěti odmítat alkohol nebo jiné drogy:

- Pravdivé, třeba různě zdůvodněné (morálně, nábožensky, zdravotně, společensky i jinak) přesvědčení o nevhodnosti alkoholu a jiných drog.
- Důraz na svobodu, nezávislé rozhodování a originalitu tam, kde je pití nebo zneužívání drog rozšířeno.
- Respekt vůči tělesnému a duševnímu zdraví a jeho ochrana a podpora.
- Schopnost se ovládat a být odpovědný za své jednání za všech okolností, jsou důležité hodnoty. Pomáhají odmítat látky, které

tyto schopnosti oslabují. Děti se od rodičů samozřejmě neučí jen ze slov, ale i z jiných činů. Ve výhodě jsou pochopitelně rodiče, kteří:

- nepijí alkoholické nápoje nebezpečným způsobem, neopíjejí se, nekonzumují bez lékařského doporučení kvanta léků.
- důsledně odmítají u sebe i u druhých vysoce rizikové chování jako řízení pod vlivem alkoholu.
- umožňují dítěti setkání s jinými dospělými, kde alkohol není tím podstatným.
- nenabízejí a zejména nevnučují alkohol hostům. Ukazují tak, že je možné se dobře bavit bez alkoholu a bez drog.

Rodiče slouží dítěti jako vzor hledání východiska ve složitých situacích, při rozhodování a plánování střízlivým způsobem. (Nešpor, Csémy, 2003)

I když závislost na alkoholu vzniká u adolescentů později než v případě závislosti na drogách, uvádím zde pro představu jednotlivé fáze závislosti. V tomto případě je nutné uvést, že adolescenti se většinou nedostanou přes druhou fázi. Na druhou stranu vzniká u těchto mladistvých základ pro další fázi závislosti, k níž může potom v dospělosti dojít.

Dle Vágnerové (2004) závislost na alkoholu lze rozdělit do čtyř skupin. Tyto skupiny poprvé charakterizoval v roce 1952 E. M. Jellinek, americký alkohololog českého původu.

- 1. Fáze občasné konzumace.** V tomto okamžiku pije jedinec především ve společnosti. Tato konzumace alkoholu je v určitých sociálních vrstvách normou. V případě, že se člověk stane členem

takové skupiny, vzniká riziko, že se u něho frekvence pití alkoholu zvýší.

- 2. Fáze prodromální, varovná.** V této fázi pomáhá alkohol jedinci zvládat stresové situace, cítí se sebejistější a má větší výkonnost. Postupem času však pro takové řešení potřebuje pít stále více. Tím, že konzumuje alkoholu více vzniká však větší tolerance k alkoholu a dochází ke zvyšování dávek. Tito jedinci pijí někdy dokonce i sám a tajně. Občas se opije tak, že přicházejí poté výpadky paměti, nepamatuje si, co v době pití dělal.
- 3. Fáze kritická.** Jedinec se dostává do situace, kdy jeho tolerance k alkoholu stále roste a tudíž i konzumace se zvyšuje. Přestává mít nad pitím kontrolu, stavy opilosti jsou stále častější. Tento člověk už se stal závislý a potřebuje alkohol denně a už bez alkoholu neobejde. Svou závislost si nepřiznává a tvrdí, že by se bez alkoholu obešel. V této fázi závislosti na alkoholu dochází k různým problémům, především sociálního charakteru, např. konflikty v rodině nebo na pracovišti. Proto jedinci vyhledávají raději společnost, kde pijí všichni a nikdo jim nic nevyčítá. Ve chvíli, kdy těmto jedincům vznikají problémy, si mohou poprvé uvědomit závažnost jejich situace, což se může stát prvním impulzem k léčbě.
- 4. Fáze terminální, období úpadku.** V této fázi má jedinec už ve většině případů poškozenou funkci jater, a proto se tolerance k alkoholu začíná snižovat, nevydrží už to, co dříve, rychleji se opije a bez alkoholu nevydrží. Alkohol musí mít pořád, bez toho, aby ráno požil alkohol, není schopen nic udělat a pije celý den. Přicházejí psychické i somatické poruchy, jejichž příčinou je dlouhodobá konzumace alkoholu. Stále čtenější začínají být také problémy a konflikty s okolím. Postoj okolí je negativní, společnost tyto lidi odmítá a odsuzuje. Alkoholik se dostává do stavu bezmocnosti a uvědomuje si svou neschopnost zvládnout

závislost. Má stále problémy, i když je střízlivý a tělesně i psychicky chátrá.

Podle odborníků je téměř nemožné odradit děti od pití alkoholu, kouření a užívání drog. Preventivní programy, které k tomu mají sloužit, příliš nefungují nebo v České republice nejsou. Odborníci na prevenci se proto zaměřují na to, aby děti ochutnávající alkohol, této droze zcela nepropadly.

Alkohol je mezi drogami u dětí na prvním místě. **Zkušenosti s alkoholem mají i jedenáctiletí.** Ukázal to průzkum, který udělali odborníci centra adiktologie (lékařský obor zabývající se problematikou závislosti) 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Průzkum probíhal v letech 2003 – 2007 ve vybraných 25 základních školách v Praze. Nebyl specifikován pouze na alkohol, ale i na kouření cigaret a kouření marihuany.

Výsledky průzkumu:

Žáci 5. tříd (1178 oslovených)

Pije alkohol 67,2 %

Kouří cigarety 22,6 %

Kouří marihuanu 1,6 %

Žáci 7. tříd (1142 oslovených)

Pije alkohol 91,8 %

Kouří cigarety 60,3 %

Kouří marihuanu 13,3 %

Žáci 9. tříd (1077 oslovených)

Pije alkohol 97,5 %

Kouří cigarety 71,4 %

Kouří marihuanu 36,1 %

(www.lidovky.cz, 29.4.2008)

Nejrizikovější jsou děti, které žijí v neúplných rodinách, nebo mají jako vzor staršího sourozence, u kterého kopírují vše, co udělá. Častěji také ochutnají alkohol ti žáci, kteří se k němu lehce dostanou doma a jejichž rodiče pijí, berou je občas do hospody nebo baru. Průzkum ukázal, že děti si rizika spojená s alkoholem nebo kouřením dobře uvědomují, ovšem myslí si, že se jich netýkají.

Drogy jsou u dospívajících velmi oblíbené, rádi s nimi experimentují a jsou pro ně také velmi nebezpečné. V době dospívání je také nejvyšší riziko vzniku závislosti na těchto látkách.

Termínem drogy se označují návykové chemické látky, jejichž účinné složky vyvolávají pocity opojení, otupení nebo naopak povzbuzení a celou řadu různých pocitů a zážitků. Drogy způsobují změny tělesné a duševní, změny chování a změny emoční. Jde o látky, které působí psychotropně (ovlivňují psychiku člověka) a jsou schopny vyvolat závislost.

Drogová závislost vzniká mnohem rychleji než závislost na alkoholu. Mladí lidé začínají brát drogy buď proto, že jim je někdo nabídl, anebo ze zvědavosti. Opakované užívání se později stává zvykem. Nervová spojení, která u návyků hrají velkou roli, se posilují. Tak se návyk stává součástí každodenního života. Tato teorie vysvětluje především psychologický návykový mechanismus drog.

4.5 Specifikace některých drog

4.5.1 Konopí - marihuana

Slangově nazývána také tráva, kytka, ganja, hulení, charaz. Jedná se o usušené rostliny Cannabis, které dorůstají do výšky 1 – 6 metrů. Kouří se samičí rostliny, ze samčích rostlin se vyrábí konopná lana a oděvy. Po alkoholu a kofeinu je marihuana nejrozšířenější drogou. Na světě kouří konopí asi 140 milionů lidí. Má pověst neškodné drogy, protože je méně agresivní než alkohol, ne tak odstrašující jak heroin a jeho boom nastal v 70. letech, období lásky a míru. Dnes je však daleko silnější než tenkrát. Tehdy byl obsah THC (tetrahydrokanabinolu) 1 – 3%, ale dnes existují vyšlechtěné odrůdy, jako „Skunk“ (poprvé vypěstován v Nizozemsku), které obsahují až 15% THC a ty už nejsou tak úplně neškodné.

Okamžitý účinek vyvolaný kouřením marihuany je pocit uvolnění, sucho v puse, rozšířené zorničky, mírná euforie a iluze, že čas ubíhá pomaleji, chuť mluvit, hodně se smát, skelné oči, zhoršení motorické koordinace. Vysoké dávky konopí mohou mít také halucinogenní, pocit strachu, panika. Pravidelné kouření konopí má zásadní vliv na paměť a schopnost koncentrace. Člověk pomaleji zpracovává informace a hůře se učí (tyto potíže bývají trvalejšího rázu). Důvodem může být to, že THC zůstává v těle poměrně dlouhou dobu.

Výzkumy ukázaly, že kouření marihuany může být návykové jak psychicky, tak fyzicky. Neprospívá sexuálnímu životu, může snižovat libido a přispět k nižšímu počtu spermií. U některých lidí může způsobit paranoiu, zmatenost a ustrašenost.

Následky zneužití marihuany - Zarudlé oči, hovoří hlasitěji, nepřiměřený smích, typický zápach po pálící se bramborové nati,

zrychlení tepu, poruchy paměti. Při dlouhodobějším braní ztráta zájmů, váhový úbytek nebo naopak přibývání na váze. (Nešpor a kol. 1998)

4.5.2 Pervitin – methyldamfetamin

Slangově nazýván také perník, peří, piko, péčko.... Vaří se efedrinu a slabších stimulantů. Vyskytuje se jako bílý prášek, někdy dožluta zbarvený. Aplikuje se ústně, šňupáním, injekčně nebo se kouří. Ústně se aplikuje v podobě tablet o hmotnosti 5 mg, působí během 15 – 30 minut a účinek v tomto případě trvá asi 6 hod. Šňupou se krystaly rozdrčené na prášek, lajna dlouhá asi 5 – 7 cm se do nosu dopravuje buď stočenou bankovkou, trubičkou, nebo pro ty, co si nepotrpí na žádnou ceremonii, bez jakýchkoliv pomůcek. Injekčně se aplikuje rozpuštěný prášek ve vodě a přefiltrovaný, má okamžitý účinek.

Pervitin podporuje produkci dopaminu, který dává pocit nabití energií. Proto se často užívá na tanečních párty, kde díky němu vydržíte protancovat celou noc. Účinek (při polykání a šňupání) začíná lechtáním ve střevech, poté přichází nával energie, pocit euforie, nutkání sdělovat krásné věci. Druhý den se uživatel cítí vyčerpaný, v depresi, unavený, někdy bývá dokonce agresivní.

Následky zneužití pervitinu - Stav nadměrné aktivity jsou charakteristické pro intoxikaci budivou látkou (pervitin, případně halucinogen MDMA, který má zároveň budivý efekt). Pervitin také vyvolává poměrně často pocity pronásledování a stavy zmatenosti. Poměrně typickým příznakem bývá dlouhý i vícedenní spánek jako projev spánkového dluhu a vyčerpání po předchozí dlouhé intoxikaci pervitinem (či MDMA). Po vysazení drogy nastávají někdy deprese. (Nešpor a kol. 1998)

4.5.3 Heroin

Patří mezi tzv. opiátová analgetika, či analgetická narkotika. Základem pro jeho výrobu je opium, to se vyrábí ze šťávy mléčné barvy, která vytéká z makovic. Odkapaná šťáva se do druhého dne změní v lepkavou hmotu hnědé barvy. Ta se poté suší na stinném místě než ztmavne a ztuhne. V lékařství se původně používal k utišení bolesti jako náhrada za morfin.

Na ulici se většinou prodává tzv. Braun, který je méně čistý. Je nazýván také „heroin ulice“, ale heroin to není. Jedná se o směs látek, vyrobených z kodeinu. Pro nitrožilní užívání se musí rozpustit v kyselině citronové, má žlutou až tmavohnědou barvu. Nitrožilní užívání je nejběžnější, ale je možné ho i kouřit nebo šňupat. Po vpichu následuje desítky minut až hodin trvající stav tichého opojení, následuje kocovina, zúžení zornic a celkový útlum (podobné jako u pravého heroínu, ale méně tlumivé a více euforizující).

Následky zneužití heroínu - Jizvy po vpiších (heroin se ale také šnupe či kouří), spavost v nezvyklou dobu, při intoxikaci nereagují zúžené zornice na světlo, zpomalení dechu, nesrozumitelná řeč. Pocit libosti bývá střídán apatií. Při odvykacích potížích nespavost, rozšíření zornic, tekoucí nos, pocení, podrážděnost, zvracení či nevolnost, průjemy, bolesti břicha a svalů. (Nešpor a kol. 1998)

4.5.4 LSD

Jedná se o halucinogen. Tzv. tripy jsou tablety či malé čtverečky papíru, které mají většinou barevný potisk napuštěný účinnou látkou. Jsou poměrně levné, proto jsou také velmi oblíbené. Zážitku spojenému s užitím LSD se říká trip (výlet), protože je to jako cesta na jiné místo. Může se jednat o zážitek mystický, fascinující, ale také velmi strašidelný. Účinek může být ovlivněn dávkou, rozpoložením mysli nebo dalšími

přísadami. I když se psychické poruchy způsobené LSD projevují až při pravidelném užívání (jednou nebo víckrát za týden), někteří lidé mohou mít už po jedné dávce takové problémy, jako jsou halucinace nebo paranoia po dobu i dvou let. Někteří také trpí tzv. flashbacky – návraty obrazů, které měli, když byli na tripu. Ty se objevují dny, týdny i roky. Tato nepředvídatelnost flashbacků může docela nahánět strach. LSD má více vliv na psychiku než na tělo.

Následky zneužití heroinu - Rozšíření zornic, iracionální a podivné chování, možné pocity pronásledování a nevyprovokovaná agrese, halucinace, kolísání nálad, pohrouženost do vnitřního světa, zmatenost. (Nešpor a kol. 1998)

Právě **drogy a alkohol** jsou velkým problémem mladistvých, kteří přicházejí do diagnostických a posléze do výchovných ústavů. Ve většině případů přicházejí z nefungujících či neúplných rodin nebo z dětských domovů. V těchto rodinách se většinou ve větší míře pije alkohol, kouří, někdy i zneužívají drogy a na děti mají jejich rodiče špatný vliv. Mnohdy právě alkohol požívaný dětmi bývá příčinou toho, kdy rodiče své děti nezvládají a sami si pro ně vyžádají výchovnou péči. V těchto případech si však málokdy rodiče uvědomují, že tato chyba nastala právě u nich, kdy nadměrně požívali alkohol a kouřili před svými dětmi. Situace v dětských domovech nebývá o moc lepší a všechny děti, které po odchodu s dětského domova skončí ve výchovném ústavu, prošli zkušeností s alkoholem a drogami. Opět je to většinou hlavní příčina, proč je dítěti přikázána výchovná péče.

Každý chlapec, který z výchovného ústavu na čas uteče, prvně vyhledá možnost, kde se rychle opít nebo si zakouřit marihuanu. Jen v Praze existuje několik nočních podniků, kde si toto klient výchovného ústavu během chvilky bez problémů obstará.

4.6 Delikventní chování a kriminalita

V každé společnosti jsou dána pravidla, kterými se reguluje chování členů této společnosti tak, aby bylo možné jejich soužití. Vlastní právní normy a nepsaná morální pravidla, podle kterých by se lidé měli chovat. V opačném případě jsou vymáhány různými sankcemi a tresty. Do kategorie kriminálního chování řadíme činy, kterými jedinci porušují právní normy. V těchto případech nejde tedy jen o porušení morálky, ovšem o kriminální činy, které jsou přesně vymezeny trestním zákoníkem. V každé společnosti se najdou lidé, kteří právní normy porušují a nelze trestnou činnost úplně vymístit.

Trestnou činnost lze chápat jako projev poruchy sociálněadaptačních schopností a dovedností. (Vágnerová, 2004)

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace (převládá emotivní motivace oproti rozumové). Impulsem pro trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení.

Některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti souvisejí se somatickými znaky pachatele, např. vyšší rychlostí pohybu, mrštností, obratností, menší postavou a nižší váhou. Výběr předmětu útoku je

určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých. Mladí pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety, léky apod.). Věci získané z trestné činnosti bývají rozdělovány ve skupině. Finanční prostředky se zpravidla utrácejí společně. Při dělení je patrná hierarchie a podíl na spáchané trestné činnosti.

Kriminologické výzkumy a zkušenosti sociálních pracovníků, policistů, trestních soudců a státních zástupců i personálu věznic potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik (kombinaci tzv. znaků do anomických syndromů) a společných zkušeností, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např. umístění do ústavní výchovné péče), problémy související se školní docházkou, ztroskotání v povolání, generační úpadek, nízký sociální statut, sociální a kulturní vyloučení, nestrukturovaný volný čas trávený převážně mimo rodinu a s vrstevníky, poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, drogová a alkoholová závislost, extremistické postoje apod.

Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v České republice. Tyto změny předstihují přirozený generační posun v řadě životních postojů, zkušeností a zvyklostí. Dosavadní sociální hodnoty a standardy jsou odmítány a pro nové chybí nejenom podmínky, ale zejména odpovídající diferencované a přístupné vzory s jasnější strukturou. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot, a s tím spojený stres a nejistota. Výsledkem je zdání, že všechno je možné (případně, že nic není nemožné). Tato situace tak s sebou přináší řadu sociálně patologických

důsledků - např. netrpělivou snahu rychle se přiblížit novému životnímu stylu. Ten je ovšem některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor hmotných znaků, jichž je třeba dosáhnout, a to i za cenu nelegitimních metod, včetně trestné činnosti.

4.7 Diagnostické a výchovné ústavy

Podle **Zákona 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů** ve znění pozdějších předpisů, existují v České republice pro výkon ústavní a ochranné péče nebo preventivní výchovnou péči tato výchovná zařízení:

- Diagnostický ústav
- Dětský domov
- Dětský domov se školou
- Výchovný ústav
- Středisko výchovné péče

Zařízení poskytují péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou.

Rovněž poskytuje péči dětem, kterým bylo **nařízeno předběžné opatření**.

Dle občanského soudního řádu může předseda senátu příslušného soudu nařídit předběžné opatření, ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu dítě umístěno ve vhodném prostředí, kterým se

rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Dle výše uvedeného zákona tvoří ve výchovných zařízeních základní organizační jednotku pro práci s klienty výchovná skupina nebo rodinná skupina. Výchovná skupina je základní organizační jednotkou v diagnostických a výchovných ústavech. Tvoří ji:

- V diagnostickém ústavu nejméně čtyři a nejvíce šest klientů
- Ve výchovném ústavu nejméně pět a nejvíce osm klientů

Ve výchovném ústavu lze zřídit nejméně dvě a nejvíce šest skupin. Do jednotlivých skupin jsou klienti řazeni se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětských domovech a dětských domovech se školou.

Diagnostický ústav je zařízení, které podle jednotlivých paragrafů tohoto zákona, přijímá klienty a na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Diagnostický ústav plní dle potřeb klienta tyto úkoly:

1. Diagnostické – spočívají ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických psychologických činností.
2. Vzdělávací – zde se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti klienta přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem.

3. Terapeutické – tyto úkoly prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování klienta.
4. Výchovné a sociální – vztahují se k osobnosti klienta, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně.
5. Organizační – zaměřují na rozdělení klientů dle územních obvodů. Spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany při přípravě návrhu na předběžné opatření.
6. Koordinační – směřují k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu.

Pobyt klienta v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů.

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Při výchovném ústavu se jako jeho součást zřizuje základní nebo speciální. Při výchovném ústavu může být zřízena střední škola.

Dále tento zákon upravuje práva a povinnosti klientů umístěných v zařízení, ředitele zařízení a osob odpovědných za výchovu a jiná pravidla výchovy a pobytu klientů ve výše uvedených zařízeních.

5 PRAKTICKÁ ČÁST

5.1 Faktory ovlivňující sociální selhání chlapců adolescentního věku

5.1.1 Úvod

V teoretické části vymezuji pojem adolescence, zabývám se identitou adolescenta nebo socializací mladistvých. Dále poukazuji na teoretické aspekty selhání chlapců adolescentního věku, kde jsou například vymezeny poruchy osobnosti či poruchy chování. Je zde vyzdvihnut problém zneužívání drog a požívání alkoholu mladistvými

Praktickou část jsem zaměřil na příčiny toho, proč se mladiství dostávají do výchovných ústavů. Poukazuji na hlavní faktory, které tyto adolescentní chlapce do výchovného ústavu přivádějí. Dále se zaměřuji na nejčastější drogy, které mladiství zneužívají a s kterými mají mnohdy tak velké problémy, že se dostanou až do výchovného ústavu. Nejproblematictějšími drogami, na kterých jsou tito mladiství závislí, jsou pervitin a marihuana, proto se v práci snažím podrobně analyzovat závislost mladistvých na těchto drogách. V závěru práce uvádím ilustrační kasuistiku typického klienta výchovného ústavu.

5.1.2 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu, který jsem udělal v jednom pražském výchovném ústavu, bylo ověření faktorů, které přispívají k rozvoji nežádoucího chování a tudíž i k umístění adolescentních chlapců do výchovného ústavu. Těchto faktorů je několik, proto jsem zdůraznil u každého klienta tu příčinu, která u něj převažovala.

Dále jsem se v praktické části zabýval souvislostí se zneužíváním alkoholových a alkoholových drog, které se objevuje u většiny klientů výchovného ústavu. Dílčím cílem byla analýza nejfrekventovanějších drog, které chlapci, přicházející do výchovného ústavu, užívají.

Výsledky tohoto průzkumu jsou názorně ukázány v grafech 1 – 3.

5.1.3 Charakteristika zkoumané skupiny

Respondenti:

Zkoumanou skupinu tvořilo 60 chlapců ve věku 15 – 18 let, klientů Výchovného ústavu Klíčov v Praze 9, kteří zde v průběhu výše uvedeného období průběžně pobývali. Těmto chlapcům byla nařízena soudem ústavní výchova nebo předběžné opatření. Průzkum jsem prováděl v roce 2005 a částečně i v roce 2006.

K získání potřebných dat jsem použil metodu dotazníku, rozhovoru a pozorování.

Dotazník

K získání informací, které by mohly přispět k dosažení stanoveného cíle, tj. odpovědi na základní otázku „**Proč se adolescentní chlapci dostávají do výchovného ústavu**“, jsem využil metodu dotazníku. Některé odpovědi jsem využil také k dalším otázkám mého průzkumu, které zaměřuji na zneužívání drog.

Dotazník obsahoval 13 otázek. Otázky mají uzavřený počet variant 2 – 5. Ve většině otázek měli respondenti na výběr jen dvě možnosti „ano a ne“. Ve všech otázkách vybírali respondenti pouze jednu variantu.

(Dotazník je uveden v příloze)

Dotazník byl anonymní a respondenti odpovídali na otázky samostatně každý sám za sebe.

Pozorování

V průběhu mého působení ve výchovném ústavu jsem měl možnost využít náhledu do osobních spisů klientů, kde jsem získával potřebné informace pro tento výzkum. Informace z těchto spisů jsou použity bez uvedení jakýchkoliv osobních dat a plně anonymně. Další poznatky jsem získával hlavně při volnočasové činnosti s klienty výchovného ústavu.

Rozhovor

Rozhovor s klienty výchovného ústavu je velmi důležitou záležitostí. Je důležitý jak pro vychovatele, tak hlavně pro samotného klienta. Klienti ve většině případů přicházejí do výchovného ústavu z prostředí, kde se s nimi moc nehovoří (rodiče, dětský domov, diagnostický ústav, apod.) a hlavně jim nikdo nenaslouchá. Na každém oddělení výchovného ústavu proto probíhají denně komunity s vychovatelem a klienty oddělení. Někdy se zúčastní i sociální pracovní či jiný odborný pracovník ústavu. Na denních komunitách se probírají každodenní problémy jednotlivých klientů, klienti mají možnost se vyjádřit k životu ve výchovném ústavu, případně ke svým prohřeškům proti společnému soužití na oddělení nebo jen diskutovat s ostatním na různá témata. Jednou za týden probíhá velká komunita na oddělení, kdy je zhodnocena týdenní činnost jednotlivých klientů a jednou za měsíc velká komunita celého výchovného ústavu s ředitelem a vedením ústavu. Každý klient má svého kmenového vychovatele, s kterým může řešit své osobní problémy. Tento kmenový vychovatel svého klienta hodnotí na velké komunitě výchovného ústavu.

5.1.4 Hypotézy

- 1) Předpokládám, že většina klientů výchovného ústavu přichází z neúplných rodin, či případně doplněných. Většina z těchto rodin

je nefunkční, potomek si s rodiči nerozumí, má problémy s partnerem matky nebo s oběma rodiči.

- 2) Předpokládám, že většina respondentů utíkala z domova a trpěla chronickým záškoláctvím. Každý klient výchovného ústavu má přinejmenším jednu takovou zkušenost.
- 3) Předpokládám, že každý z těchto adolescentních chlapců spáchal alespoň jeden přestupek či trestný čin, v některých případech i závažný trestný čin.
- 4) Předpokládám, že každý z dotazovaných respondentů před příchodem do výchovného konzumoval alkohol a zneužíval drogy.

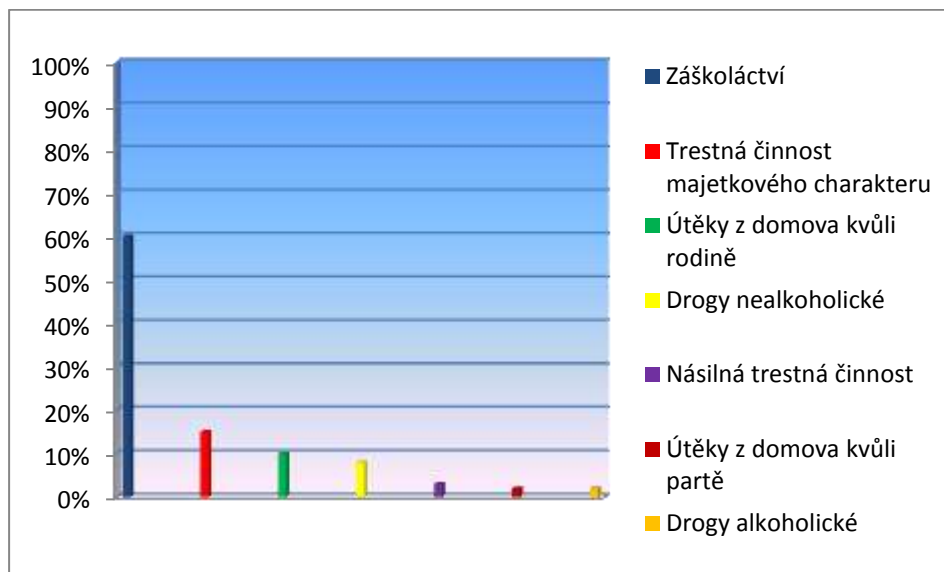
5.2 Analýza získaných výsledků

5.2.1 Faktory, které vedou adolescentní chlapce do výchovného ústavu

Graf č. 1 poukazuje na hlavní faktory, které vedou adolescentní chlapce do výchovného ústavu.

Žádný klient nepřichází do výchovného ústavu s jedním problémem, který ho vylučuje z běžné populace. Vždy se jedná o souhrn několika patologických jevů, které vedou soud k uložení ústavní výchovy nebo předběžnému opatření.

V následujícím grafu uvádím hlavní příčinu (nikoliv jedinou), která vedla k umístění do výchovného ústavu.

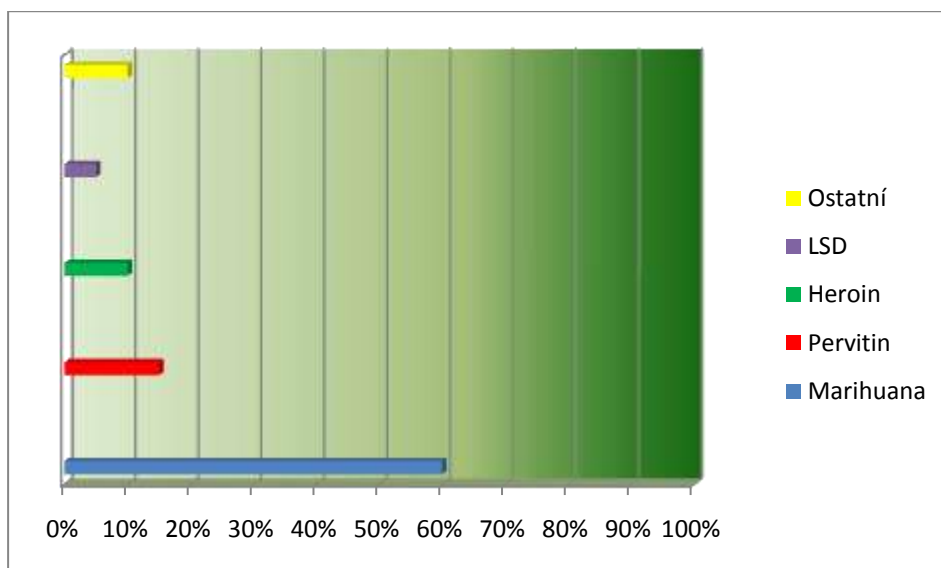

Hlavní příčinou toho, proč se dostávají tito mladiství do výchovného ústavu je u nadpoloviční většiny klientů záškoláctví. U 15-ti procent z nich je hlavním problémem trestná činnost majetkového charakteru. Mnohdy tito adolescenti žijí na ulici, nebo doma nedostávají žádné finanční prostředky, proto využívají k získání peněz právě majetkovou trestní činnost. Jindy se snaží ukrást drobné předměty, jako jsou hodinky, mobily, autorádia, fotoaparáty, apod., které se snaží následně prodat. Někteří s dotazovaných klientů mají hlavní problémy doma, ne vycházejí s některými členy rodiny a často z domova utíkají. Další hlavní příčinou může být nadměrné požívání alkoholu a zneužívání drog. U osmi procent klientů je hlavní příčinou násilná trestná činnost a u pěti procent opakované útěky z domova kvůli partě.

Jak již uvádím v úvodu tohoto průzkumu, u žádného klienta výchovného ústavu není pouze jedna příčina jeho umístění. Příčin vždy více a tento graf nám ukazuje, která příčina bývá nejčastější.

5.2.2 Nejčastější drogy zneužívané klienty výchovného ústavu

Graf č. 2 nám ukazuje, kolik procent klientů zneužívalo jednotlivé drogy, díky kterým se dostali do výchovného ústavu. Opět je v tomto případě vyzdvížena hlavní droga, s kterou měl adolescent problém. Většina těchto chlapců vyzkoušela několik drog. Většinou mají také tendenci při pobytu ve výchovném ústavu drogy dále vyhledávat a to hlavně při příležitosti vycházek.

Tímto průzkumem byl zjištěn výsledek, který jsem očekával, a který se stává v dnešní populaci dospívajících běžným. Tímto očekávaným výsledkem je hlavně užívání marihuany. Konopí neboli marihuanu zneužívá většina klientů výchovného ústavu. U těchto chlapců se stává tato lehká droga určitou samozřejmostí. Důležité je však podotknout, že klienti výchovného ústavu kombinují marihuanu s jinými alkoholovými či nealkoholovými drogami, což má značný vliv na jejich zdravotní stav a fyzickou stránku osobnosti.

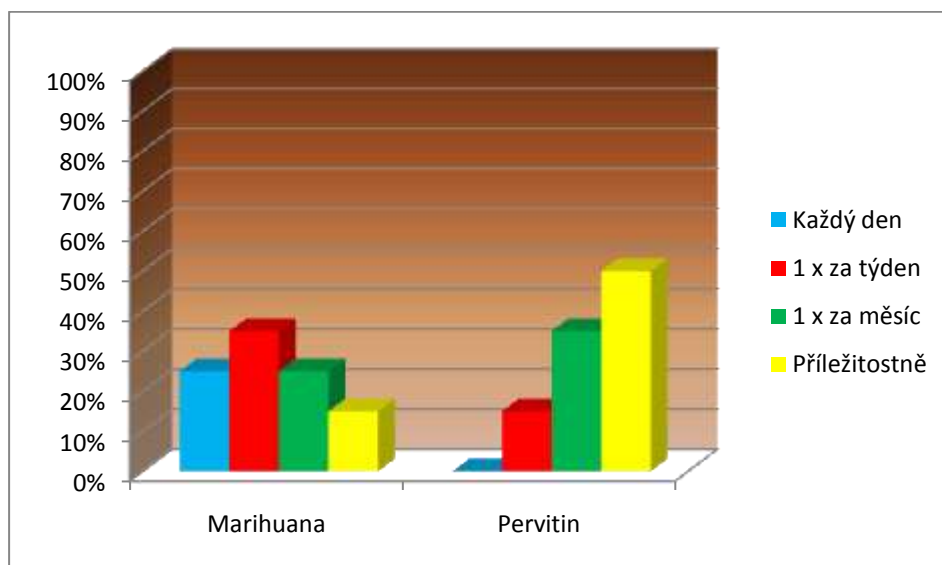
Dále bylo zjištěno, že šedesát procent respondentů mělo problém právě s marihuanou. Mnohým z nich však tato lehká droga nestačí a snaží se experimentovat dále, začíná zneužívat tedy horší drogou - pervitin. Pervitin jako hlavní drogu zneužívalo patnáct procent dotazovaných klientů. Další, docela dost, frekventovanou drogou se stává heroin. V tomto případě již mají tyto mladiství touhu zkusit něco výjimečného, a proto sahají právě po heroinu, na kterém se stanou brzy velmi závislí natolik, že musí v některých případech podstoupit i příslušnou léčbu. Spíše experimentováním můžeme nazvat zneužívání LSD. I přesto se však tato droga stala jednou z hlavních příčin, proč pět procent z dotazovaných přichází do výchovného ústavu. Mezi ostatní drogy, které se řadí různé taneční drogy, případně toluen, apod. Tyto drogy jsou užívány spíše příležitostně, ovšem i přesto se ukázalo, že mnozí mladiství s nimi mají takové problémy, že se dostali až do výchovného ústavu.

5.2.3 Frekvence nejčastěji zneužívaných drog:

Marihuana - Pervitin

Graf č. 3 ukazuje, jak často jsou mladistvími, kteří přicházejí do výchovného ústavu, zneužívány nejfrekventovanější drogy marihuana a pervitin.

Zde je nutné podotknout, že skutečnost, proč právě berou drogy tak často, je dána tím, jak je pro mladistvé dostupná a v příslušné partě oblíbená. Nejhlavnější faktorem se v tomto případě však stává cena. Pokud na drogu klienti výchovného ústavu nemají potřebné finanční prostředky, pořizují si tyto trestnou činností. Především je to drobná trestná činnost majetkového charakteru, v některých případech však i organizovaná trestná činnost, jako je vloupání, přepadení či výroba jiných drog, apod.

Výzkumem bylo zjištěno, že marihuanu užívá denně Dvacet pět procent dotazovaných klientů výchovného ústavu. Tato skutečnost je však málo objektivní, poněvadž ve chvíli, kdy je adolescent uzavřen do výchovného ústavu, nemá tolik příležitostí drogu sehnat nebo ji vykouřit. Většinou chlapci kouří marihuanu na vycházkách, které mají jen ti, co si plní veškeré povinnosti. V případě, že je však jakýmkoliv způsobem při návratu z vycházky zjištěno vychovatelem zjištěno, že klient zneužil drogu nebo požil alkohol, má dotyčný čtrnáct dní vycházky zakázané. Tímto se také sníží další přístup k drogám.

Objektivnější odpovědí se zdá spíše ta, že klienti zneužijí marihuanu jedenkrát za měsíc, kde v mém průzkum vyšla stejná hodnota, jako u kouření marihuany každý den. Největší většina dotazovaných si zakouří marihuanu jednou za týden. Tato skutečnost odpovídá tomu, že někteří z klientů odjíždí na víkend k rodičům, kde mají kamarády a tudíž i přístup k drogám. Také je nutné podotknout, že o víkendu bývá ve výchovném ústavu poněkud uvolněnější nálada, klienti jezdí na výlety, chodí na vycházky, apod., kde mají opět možnost si drogu nenápadně obstarat nebo alespoň marihuanu někde tajně vykouřit.

Příležitostně zneužije marihuanu patnáct procent dotazovaných klientů. Mezi tyto patří především klienti, které donutí ke kouření marihuany okolnost. Například při útěku z výchovného ústavu se chlapci většinou po útěku někde sejdou a tráví čas spolu. Pokud v tomto případě někteří chlapci marihuanu kouří, druhé většinou donutí, aby si dali s nimi a netrhali partu.

V případě pervitinu se ukázalo, že situace je poněkud jiná. S pervitinem většina dotazovaných pouze experimentuje, proto padesát procent respondentů užívá tuto drogu jen příležitostně.

Jak jsem již výše uváděl, souvisí s tím také finanční otázka věci. Většina klientů výchovného ústavu nemá dostatek finančních prostředků na pořízení drog. Jen patnáct procent klientů si může tuto drogu dopřát jednou za týden. Průzkum ukázal patnáct procent. Nikdo z dotazovaných neužívá pervitin denně. Pětadvacet procent respondentů zneužije pervitin jednou za měsíc

5.3 Ilustrační kasuistika typického klienta výchovného ústavu

Klient Výchovného ústavu Klíčov, narozen 1987

Rodina klienta doplněná, biologický otec opustil rodinu, když chlapec bylo 3 roky. Matka je promiskuitní, často nebývá doma. S chlapcem začínají problémy v 5. třídě (pozdní příchody do školy, kouří, neuznává autoritu učitele), v 7. třídě první kontakt s alkoholem a drogou, stupňující problémy ve škole. V domácím mu vadí, že matka střídá partnery. V osmé třídě první útěky ze školy, z domova, neklasifikován kvůli rozvinutému záškoláctví. Fyzicky napadl partnera své matky, řešeno policií. Přetrvávající problémy doma i ve škole. Základní školu ukončil

se špatným prospěchem, nástup na SOU – obor zedník. Přetrvávají problémy ze ZŠ (záškoláctví, drzé chování, nerespektování pedagogů).

Po dalším střetu s partnerem, matka žádá kurátory o předběžné opatření. To bylo nařízeno. Po třech měsících byla nařízena ústavní výchova. Ve výchovném ústavu zařazen na obor kuchařské práce. Ústavní výchova zrušena klientovou zletilostí.

5.4 Závěr analýzy faktorů selhání chlapců adolescentního věku

V závěru praktické části lze uvést, že výsledky odpovídají předpokládaným hypotézám. Většina dotazovaných klientů výchovného ústavu před příchodem do tohoto zařízení utíkala z domova a trpěla chronickým záškoláctvím. Každý klient výchovného ústavu měl přinejmenším alespoň jednu takovou zkušenost. Každý z těchto adolescentních chlapců spáchal alespoň jeden přestupek či trestný čin, většinou majetkového charakteru, v některých případech i závažný trestný čin. Každý z těchto mladistvých před příchodem do výchovného ústavu konzumoval alkohol a zneužíval drogy, u většiny z nich tento problém přetrvává stále. Východiskem pro zneužívání dalších, nebezpečnějších drog, se stává pro klienty marihuana a pervitin. Tyto drogy jsou pro ně lehce dostupné, proto je jednoduché si je při každé příležitosti opuštění výchovného ústavu obstarat. Dostupnější je pro klienty výchovného ústavu z finančních důvodů marihuana, v mnoha případech jí seženou zdarma od kamarádů nebo se jí snaží někde vypěstovat.

ZÁVĚR

Adolescentní chlapci, kteří přicházejí do výchovného ústavu, prožívali od malička většinou náročný život, mnohdy bez lásky od svých rodičů a okolí. Jsou z rodin, které nefungují po žádné stránce, rodiny jsou neúplné, rozvrácené či doplněné. Matky vodí domů každou chvíli jiného partnera nebo žijí s přítelem, kterého tyto chlapci nepřijali jako svého otce nebo ani ne jako člena rodiny. V těchto rodinách se pije alkohol, zneužívají drogy a rodiče nemají na děti čas. Nejsou schopni dítěti pomoci jak ve vzdělávacích činnostech, tak ani v osobním životě. V některých rodinách jsou děti dokonce zneužívány. Děti z těchto rodin proto vyhledávají různé party, kde se ovšem opět setkávají hlavně s alkoholem, drogami a trestnou činností. Stává se otázkou času, kdy do toho také „spadnou“ a začnou mít problémy se zákonem.

Ve chvíli, kdy se dítě nevrátí domů, případně ho hledá policie, si rodiče uvědomí, že dítě začíná mít problémy. Ovšem v této chvíli je již pozdě a rodiče stejně ve většině případů nevědí jak synovi pomoci. Tyto problémy se tedy zvyšují a mladiství se dostávají stále do větších střetů se zákonem. Potulují se po ulicích, kde se snaží žebrať, aby měli peníze na drogy a alkohol. Peníze si obstarávají drobnými krádežemi, ale i přepadáváním či vykrádačkami.

Po zadržení jsou tyto mladiství předvedeni před soud, který jim nařídí ústavní výchovu nebo uloží ochrannou výchovu. K rodičům se tyto adolescenti většinou neradi vrací, ať už na víkendy, nebo po odchodu z výchovného ústavu. Z výchovného ústavu odcházejí v osmnácti letech, ve výjimečných případech soud prodlouží pobyt do devatenácti let. Ve chvíli, kdy musejí opustit tyto mladiství brány výchovného ústavu, se dostávají do dalších problémů, nemají kam jít a mnohdy zůstávají na

ulici. Jen malé procento těchto chlapců si najde práci a bydlení, ostatní se živí opět trestnou činností a jejich další cesta vede brzy do kriminálu.

Dle tohoto závěru a výsledků mého průzkumu je tedy velmi těžké těmto mladistvým pomoci. V České republice je dle mého mínění v dnešní době málo propracovaný systém výchovné péče. I když se tento stav lepší, stále mohou klienti výchovného ústavu kdykoliv z tohoto zařízení utéct a pokud mají kam jít, nemusí se do ústavu již nikdy vrátit a stále se věnují trestné činnosti. Značný problém výchovných ústavů je nedostatek finančních prostředků na práci odborných vychovatelů a jiných pracovníků. Proto se ve výchovných ústavech stále stavy zaměstnanců snižují, což vede k nepřiměřenému počtu klientů na jednoho vychovatele. Čímž se nejen snižuje kvalita odborné práce s těmito klienty, ale především vzniká také větší nebezpečí ze strany této narušené mládeže.

Příloha č. 1

Dotazník pro klienty výchovného ústavu

Věk:.....

1. Před nástupem do VÚ jsem žil:

- a) Doma
- b) Na ulici

2. Naše rodina je:

- a) Úplná
- b) Neúplná
- c) Doplněná

3. Problémy doma:

- a) S matkou
- b) S otcem
- c) S otčímem
- d) S oběma

4. Navštěvoval jsem:

- a) Základní školu
- b) Speciální školu

5. Chodil jsem za školu:

a) Ano

b) Ne

6. Opakoval jsem ročník:

a) Ano

b) Ne

Který:

7. Drogy беру:

a) Ano

b) Ne

Jaké:

8. Jak často drogy беру:

a) Denně

b) 1 x za týden

c) 1 x za měsíc

d) Příležitostně

9. Jak často požívám alkohol:

a) Denně

b) 1 x za týden

c) 1 x za měsíc

d) Příležitostně

10. Trestná činnost:

- a) Ano
- b) Ne

11. Násilná trestná činnost

- a) Ano
- b) Ne

12. Trestná činnost:

- a) Jedenkrát
- b) Opakovaná

13. Pravomocné odsouzení:

- a) Podmíněné
- b) Nepodmíněné
- c) Vůbec

POUŽITÁ LITERATURA

- 1) Bártová Eliška: České ústavy: Doživotí pro vaše děti, cit. 23.10.2007; dostupný z <http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml?id=511582>
- 2) Bártová Eliška: Život dětských vrahů: vězením to vždycky nekončí; cit. 18.4.2007; dostupný z <http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml?id=402871>
- 3) Blažek Pavel: Děti jako pachatele trestných činů znát nesmíme; Pražský deník; 13.6.2008, str. 4;
- 4) Boháčová Lucie: První cigareta? Už v devíti letech; Pražský deník; 9.1.2009; str. 1 a 3;
- 5) Břicháček Václav, Machová Jitka, Vojtík Vladimír: Poruchy vývoje dětí a mladistvých a jejich projevy v rodině a ve škole; Státní pedagogické nakladatelství; Praha 1990;
- 6) Čáповá Hana: Většinou víc zničí, než ukradnou; Lidové noviny; 18.3.2008; str. 4;
- 7) Čermák Ivo, Hřebíčková Martina, Macek Petr: Agrese, identita, osobnost; Psychologický ústav AV ČR v Brně; Nakladatelství Albert; Brno 2001;
- 8) Fenwicková Elizabeth, Smith Tony: Kniha o dospívání pro rodiče a děti (návod jak toto období přežít); Vydavatelstvo INA, spol. s r.o.; překlad Grůšová Anna: Adolescence: The Survival Guide for Parents and Teenagers; Bratislava 1994;
- 9) Helus Zdeněk: Dítě v osobnostním pojetí – Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče; Portál; Praha 2004;
- 10) Helus Zdeněk: Psychologické problémy socializace osobnosti, Státní tiskárna n. p.; Praha 1976;

- 11) Hradilek Ludvík: Proč děti zabíjejí? Ředitel vězení odpovídá online; cit. 18.4.2007; dostupný z <http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml?id=403107>
- 12) Kiianmaa Kalervo: Závislost na alkoholu; cit. 1.6.2008; dostupný z http://www.drogy.net/clanek/pro-tisk/zavislost-na-alkoholu_2007_10_03.html
- 13) Kubálková Pavla: Pijí už i jedenáctileté děti; cit. 8.6.2008; dostupný z http://www.lidovky.cz/piji-uz-i-jedenactilete-deti-dlj/ln_domov.asp?c=A080429_080227_ln_domov_hel
- 14) Kubálková Pavla: Z ústavů utíkají tisíce dětí. Většina spáchá zločin; cit. 1.11.2007; dostupný z http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A071031_210102_krimi_zra
- 15) Macek Petr: Adolescence, psychologické a sociální charakteristiky dospívajících; Portál; Praha 1999;
- 16) Matějček Zdeněk: Rodiče a děti; Avicenum zdravotnické nakladatelství; Praha 1986;
- 17) Melgosa Julián: Žít naplno, kniha o dospívání; Advent-Orion s.r.o.; edice Život a zdraví; překlad Hlouch Milan; Praha 1999;
- 18) Nešpor Karel, Csémy Ladislav: Alkohol, drogy a vaše děti. Jak problémům předcházet, jak je rozpoznávat, jak je zvládat; Sportpropag; Praha 2003
- 19) Nešpor Karel: Návykové chování a závislost; Portál; Praha 2007
- 20) Sak Petr: Proměny české mládeže; Petrklíč, Praha 2000;
- 21) Smékal Vladimír, Lacinová Lenka, Kukla Lubomír: Dítě na prahu dospívání; Barrister & Principal; Brno 2004;
- 22) Semrád Jiří: Mládež a sociálně negativní jevy; Policejní akademie – Ústav bezpečnostní vědy a celoživotního vzdělávání; Praha 1996;

- 23) Vágnerová Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese;
Portál; Praha 2004
- 24) Vágnerová Marie: Vývojová psychologie I: dětství a dospívání;
Karolinum; Praha 2005

SUMMARY

Analýza faktorů selhání chlapců adolescentního věku

Analysis of Factors of Social Failure of Adolescent Boys

Mgr. Roman Klinger

In my diploma thesis I have dealt with social failure of adolescent boys.

In the basic part of the work the term adolescence and its course is described. Physical change, development of mind and memory and emotional development fall into the class of basic characteristic features of adolescence. These changes are qualified in detail in the first chapter of my thesis.

Further I define the identity of juveniles and I focus on adolescent boys. An important topic of the chapter is the perception of my own Me. Referring to this I also qualify relations of adolescents towards their environment. Particularly the relations within the family, at school and coevals

The next chapter concerns socialization of these adolescents. The standards of behaviour that everyone in society should follow are defined here. In this chapter I also deal with groups of coevals and also extremist groups that can have a considerable impact on behaviour of adolescents. The most notorious extremist groups are anarchism, nationalism, fascism and Nazism or communism. The last topic of this chapter is young people and music.

The main problem I work with in my thesis is the social failure of adolescent boys and therefore I put emphasis on the chapter "Social

Failure". The fundament of this chapter is defects of personality, behaviour disorders or social relations deficiencies. Further on I deal with the biggest problem of adolescents – drug and alcohol abuse. In brief I specify the phenomenon of alcoholism and addiction on some drugs. I also qualify the problem of delinquent behaviour and criminality of this group. Many of these warped boys land in diagnostic institutes and consequently in youth custody centres due to their behaviour therefore I last but not least mention the institutional and educational care in the Czech Republic.

In the practical part of my work I focus on factors influencing social failure of adolescent

boys. The research work consisting of a questionnaire, observation and interview was carried out. The investigated group was formed by 60 boys from a custody centre. First I was finding out which factors bring the boys to the centre. The further question of my investigation was drug abuse of these boys. Further on, I was dealing with the frequency of the most abused drugs. At the conclusion of the work you can find illustrative casuistry of the centre's client.

It is almost impossible to reveal all factors leading to social failure of adolescent boys and to their path to custody centre. There are more reasons for every individual and we would have to start the investigation from the very beginning of their upbringing. It is necessary to add it is difficult to help this group of young people. First of all I think that in the Czech Republic the system of helping them is little worked-out.